

Själens spegel

-psykets kroppsliga uttryck i Vergilius' *Aeneiden*

Aeneas flykt från Troja. Pompeo Batoni, ca 1750.

Lunds universitet
Språk- och litteraturcentrum
Latin
LATK01: Kandidatuppsats
Martin Sjöström
Handledare: Cajsa Sjöberg

Quod optimus medicus sit quoque philosophus

Titel på verk av Galenos, 100-talet e.Kr. Ursprungligen på grekiska.

Innehåll

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställning.....	5
1.2 Metod och källor	5
1.3 Bakgrund	6
1.3.1 Tiden för <i>Aeneidens</i> skapande - en värld i förändring.....	7
1.3.2 Vergilius - en författare av sin tid	7
1.3.3 <i>Aeneiden</i> - klassikernas klassiker	8
1.3.4 Medicinen i Rom - ett yrke i förändring	9
1.3.5 Metaforbegreppet.....	11
1.3.6 De latinska poeternas förhållande till medicinen och medicinskt språk.....	12
2. Resultatredovisning och analys	15
2.1 Ord och termer	15
2.1.1 Anatomiska ord.....	15
2.1.2 <i>Animus, anima, mens</i> och <i>spiritus</i>	16
2.1.3 <i>Pectus</i>	27
2.1.4 <i>Cor</i>	31
2.1.5 <i>Sanguis</i> och <i>cruor</i>	35
2.1.6 <i>Venenum</i>	42
2.1.7 <i>Membrum</i> och <i>artus</i>	44
2.1.8 <i>Os</i> och <i>medulla</i>	47
2.1.9 <i>Vultus, visus</i> och <i>os</i>	50
2.1.10 <i>Vulnus</i>	53
2.1.11 <i>Dolor, aeger</i> och <i>morbus</i>	55
2.1.12 <i>Lacrimae</i> och <i>fletus</i>	56
2.1.13 Uttryck för raseri	57
2.1.14 Övriga ord och uttryck.....	59
2.2 Scener.....	62
2.2.1 Laokoon	62
2.2.2 Aeneas glömmet Kreousa	64
2.2.3 Didos kärlek, vansinne och död.....	66
2.2.4 Dido och Aeneas i underjorden	72
2.2.5 Alekto.....	74
2.2.6 Lavinia rodnar	76

2.2.7 Aeneas dödar Turnus	77
3. Diskussion och slutsatser	78
3.1 Allmän diskussion	78
3.1.1 Själsbegreppet, tankelivet och förhållandet till bröstet.....	79
3.1.2 Blodets betydelse	79
3.1.3 Såret i bröstet	80
3.2 Slutsatser	80
4. Sammanfattning	82
5. Abstract in English	83
6. Käll- och litteraturförteckning.....	84

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Det är intressant att fundera över den antika människans världsuppfattning. Som medicinare är det särskilt intressant att studera hur man såg på de sjukdomar och fenomen som man inte logiskt kunde förklara, i synnerhet de psykologiska aspekterna av sjukdom och förhållandet mellan känslorna och kroppen. Vad trodde man att orsakerna till vissa tillstånd var? Hur beskrevs de i litteraturen? Skiljer det sig från hur vi ser på, och beskriver det, idag? Vi ska ju inte glömma bort att det fortfarande är mycket vi inte känner till om hjärnans funktion och psykiatriska sjukdomar.

För att studera detta har jag valt en av de stora antika poeterna, Vergilius, och genom hans poesi och bildspråk har jag tittat närmare på hur man kunde beskriva sambandet mellan kroppen och känslorna. Mer konkret kan min frågeställningen formuleras: *Hur använder Vergilius medicinska, fysiologiska eller anatomiska termer för att beskriva känslor och psykiska tillstånd?*

1.2 Metod och källor

För att avgränsa mig har jag valt att fokusera enbart på Vergilius' stora epos *Aeneiden*. I ett första steg har jag gjort en noggrann genomläsning och markerat passager som på något sätt beskriver känslor eller psykologiska tillstånd, till exempel vrede, vansinne, kärlek och hat, med fokus på de ställen där Vergilius använder till synes vanliga anatomiska, fysiologiska eller medicinska begrepp som metaforer för dessa känslor. Därefter har jag tematiskt strukturerat upp dessa termer och gått igenom på vilka olika sätt Vergilius använder respektive term och hur den används som metafor. För att ge en mer sammansatt bild har jag också valt ut ett antal passager som jag tycker är höjdpunkter av Vergilius' beskrivning av känslolivet, bland annat Didos kärlek, vansinne och död, och då tittat på vilka ord och termer som används. Till slut har jag fördjupat mig i ett par återkommande teman som under min läsning visat sig intressanta: förhållandet mellan själen och bröstet, blodet som metafor och den återkommande beskrivningen av ett sår i bröstet.

Huvudfrågeställningen är från det medicinska hållet för att ta reda på vilken roll anatomin, fysiologin och medicinen spelar hos Vergilius och hans uppfattning om samspelet mellan kroppen och känslorna. Genomgående har jag jämfört mina reflektioner och tankegångar med några av de studier som finns i ämnet, framför allt det som David Langslow har skrivit om hur de latinska poeterna förhåller sig till medicinskt latin.¹ Ämnet är emellertid ännu förhållandevis lite studerat. Delvis har jag också berört de mer språkliga aspekterna av frågeställningen, alltså hur man kan tillämpa metaforbegreppet på kopplingen mellan kropp och känslor, och då tillämpat de begrepp och idéer som bland andra George Lakoff, Mark Johnson och Zoltán Kövecses har lagt fram.²

Den latinska texten jag hänvisar till är R.A.B Mynors utgåva från 1969.³ Som kommentar har jag konsulterat R. Deryck Williams arbete, ursprungligen från 1972, i en nyutgåva

¹ Langslow (1999)

² Lakoff och Johnson (1980) och Kövecses (2010)

³ Mynors (1969)

från 1996.⁴ Williams ger tillsammans med kommentaren också ut en egen textedition och sammanställer i inledningen skillnader mellan hans utgåva, Mynors utgåva och Hirtzels utgåva (Oxford University Press, 1900). När olikheter mellan utgåvorna finns i mina utvalda passager har jag kollat att det inte är några skillnader som skulle förändra mina resonemang. För översättningar används genomgående Ingvar Björkesons utmärkta nyöversättning.⁵ I de fall där Björkeson av stilistiska skäl väljer att frångå latinet på, för mitt arbete, avgörande punkter har jag gjort en not och ibland en direktöversättning utan stilistiska eller metrisk ambitioner. När det gäller frågor kring ordens betydelse har jag konsulterat *Oxford Latin Dictionary* (förkortad OLD) och *A Latin Dictionary* av Charlton T. Lewis och Charles Short (förkortad till Lewis and Short).

Jag har valt att studera ett verk av endast en författare. Visserligen ett stort och mångsidigt verk, men vill man kunna dra mer långtgående slutsatser måste man naturligtvis läsa flera författare, och kanske även studera skillnader över tiden. Arbetet får ses som en inledande studie på ett relativt outforskat område som har fått en del uppmärksamhet de senaste åren, bland annat genom David Langslows ovan nämnda arbete.

Vill man studera rent medicinska frågor ska man komma ihåg att det är poesi jag har läst. En poet vill ofta tala till läsarens känslor och uttrycksätten motsvarar inte nödvändigtvis en faktisk åsikt om hur kroppen fungerar, även om det var mycket viktigt som poet att vara lärd, en *poeta doctus*. I mitt arbete har jag intresserat mig just för den poetiska användningen av medicinska ord, men det är mycket frestande att dra slutsatser om hur Vergilius trodde att kroppen fungerade. När jag gör detta måste läsaren hela tiden ha i bakhuvudet att Vergilius verser naturligtvis var poetiska även för samtida läsare, och möjligen inte ett uttryck för en vedertagen och vetenskaplig antik uppfattning.

Vidare är det också viktigt att komma ihåg att det är lätt att skapa anakronismer när man vill studera hur den antika människan uppfattade världen. Man vill gärna lägga moderna begrepp och tankegångar i deras värld, men man måste komma ihåg att även om de gjorde saker som liknar det vi gör idag, kan de ha haft helt andra syften, tankar och föreställningar kring det.

Slutligen, Vergilius har i *Aeneiden* inget "jag"-perspektiv utan det är en berättare som för handlingen vidare, och han kunde således inte uttrycka känslor på ett direkt sätt genom att låta personerna i historien beskriva hur de känner. För att visa hur en person känner används istället berättarrösten som får beskriva känslorna utifrån. Då blir det naturligt att använda poetiska omskrivningar, där kroppsliga metaforer blir basen, och jag tror att det är en anledning till att kroppsliga metaforer för känslor och psykologiska fenomen används på ett så rikt sätt i *Aeneiden*.

1.3 Bakgrund

För att sätta mitt arbete i sitt sammanhang och göra det möjligt för läsare utan några fördjupade kunskaper i antik historia och litteratur att läsa uppsatsen med behållning, har jag valt en tämligen fyllig bakgrundsdel. Jag redogör kort för tiden kring författandet

⁴ Williams (1996)

⁵ Björkeson (2012)

av *Aeneiden*, Vergilius' liv, *Aeneiden* som verk, antik medicin, metaforbegreppet och vad som är känt kring de latinska poeternas förhållande till medicinen. Det sista avsnittet kommer att beröra svårigheten att studera medicinska begrepp genom poesi, på ett språk som läkarna kanske inte använde.⁶

1.3.1 Tiden för *Aeneidens* skapande - en värld i förändring

När man börjar studera *Aeneiden*, eller för den delen något annat verk av de romerska poeterna, är det viktigt att sätta verket i dess historiska sammanhang.⁷ Förhållandet mellan stat och kultur var visserligen inte formellt styrt, men genom de personliga relationer som fanns mellan de politiska ledarna och de ledande författarna är den latinska poesin under guldåldern, ofta definierad som perioden från Ciceros första tal 81 f.Kr. till Ovidius död 17 e.Kr, genomsyrad av politiska referenser och syften. *Aeneiden* är ett av de främsta exemplen på detta då en del av syftet med eposet var att sätta staten i ett historiskt sammanhang och, enligt Conte, legitimera det samtida styret.

Idus Martiae, den 15 mars 44 f.Kr, mördades Gaius Julius Caesar. Detta markerade slutet på den romerska republiken och var kulmen på många års inre stridigheter som delvis startade med kampen mellan Marius och Sulla. De gamla värderingarna om ett folkligt förankrat styre genom senaten och ett delat ledarskap i två konsulter sattes på prov. Men för många var nog diskussioner om urgamla seder och moral ganska påtvingade och det man helst av allt önskade var fred. Caesars död markerade också starten på Gaius Julius Caesar Octavianus, senare Augustus, resa mot makten och övergången till kejsardöme. Detta var just det stabiliserande av det romerska riket som många önskade. Efter mordet på Julius Caesar gjorde Octavianus gemensam sak med politikern och generalen Markus Antonius och jagade Caesarmördarna som, tillsammans med de delar av senaten som var på deras sida, initialt besegrades vid slaget vid Filippi 42 f.Kr. Tillsammans med ytterligare en politiker och fältherre, Lepidus, bildade Octavianus och Markus Antonius det andra triumviratet. En splittring uppstod ganska snart och ett nytt inbördeskrig seglade upp innan Markus Antonius, tillsammans med den egyptiska drottningen Kleopatra, blev definitivt besegrad i slaget vid Actium 31 f.Kr.

De författare som levde och verkade i den övergången var naturligtvis mycket färgade av denna turbulenta tid med inbördeskrig, inte minst genom de tidigare nämnda personliga kopplingarna, mycket under mecenaten Maecenas försorg.

Förutom att författarna hade ett omtumlande politiskt klimat att förhålla sig till, hade de också ett äldre grekiskt arv att förvalta. Under den här perioden började en ny roll för poeterna att växa fram där den latinska poesin skulle utvecklas. Poeten fick en roll som inte bara en skicklig konstnär utan även en *vates*, en visionär och en samhällets röst.⁸ Eftersom romarna kände sig överlägsna i det mesta, förutom kulturen, fanns det också en stark önskan att utveckla en egen kultur jämgod med eller överlägsen den grekiska.

1.3.2 Vergilius - en författare av sin tid

Publius Vergilius Maro (15 oktober 70 f.Kr. – 21 september 19 f.Kr.) föddes nära Mantua. Mycket är oklart om hans liv – och dokumenterade yttre händelser är anmärkningsvärt

⁶ Langslow (1999) s. 222-4

⁷ Inledningen om historiska skeenden och Vergilius liv är baserad på Conte (1994) s. 249-261. Endast speciellt viktiga påståenden lyfts fram med egna noter.

⁸ Conte (1994) s. 255

få. Han antas ha fått sin utbildning i Neapel och Rom, inte bara i språk och litteratur, utan även i medicin och matematik.⁹ Han lärde känna Maecenas, vilket gjorde att han lärde känna även Octavianus som på väg hem från sina segrar i öst stannade till hos Vergilius för att få höra hans *Georgica*. Närheten till Octavianus lär ha haft stort inflytande över Vergilius diktning, vilket märks inte minst i *Aeneiden*.

Vergilius skrev *Bucolica* (också kallad *Eklogerna*), en samling herdedikter, och *Georgica*, en samling didaktisk lantbrukspoesi, innan han år 29 f.Kr. påbörjade arbetet med *Aeneiden*, som kom att bli Roms stora nationalepos. Att Vergilius hade viss medicinsk utbildning märks tydligast i *Georgica*, där han framför allt redogör för veterinärmedicin.¹⁰

Vergilius blev känd och respekterad som en av Roms största poeter under sin livstid och efter hans död fortsatte hans popularitet att växa. Julius Caesar Scaliger, en poesikommentator under renässansen, skriver att "Vergilius bör vara vårt exempel, vår regel, början och slutet". Dante kallar honom sin "mästare och författare" och ger som bekant vägvisaren i underjorden i *Divina Comedia* namnet Vergilius. Under medeltiden och renässansen växte hans popularitet till nästan absurda höjder och han ansågs ibland vara ett övernaturligt väsen eller en trollkarl¹¹. Det ledde till att man började använda Vergilius texter som en sorts spåkula genom att på måfå slå upp en vers, något som kallas *sortes Vergilianae*.¹²

1.3.3 *Aeneiden* - klassikernas klassiker

Aeneiden har kallats den västerländska litteraturens viktigaste verk och klassikernas klassiker. Vergiliusforskaren och latinprofessorn Philip Hardie skriver: "Att skriva en heltäckande litteratur- och kulturhistoria om Vergilius' mottagande och påverkan skulle vara marginellt mindre än att skriva en litteratur- och kulturhistoria över Västeuropa...".¹³ *Aeneiden* kom att bli Roms nationalepos och berömd redan innan den blev färdig: Propertius skriver i en egen dikt att Greklands poeter skulle se upp då något större än *Iliaden* höll på att skapas.¹⁴ Det är ett epos av enastående kvalitet, men för att få en så framstående plats i Europas litteraturhistoria spelar också den täta kopplingen till historien roll.¹⁵ Under medeltiden hyllades den och det fanns till och med en rädsla inom kyrkan att prästerna läste *Aeneiden* istället för bibeln. Den enda egentliga nedgången i popularitet som har setts var från 1700-talet och fram till 1900-talet då man betraktade Homeros som det ursprungliga och naturliga, och Vergilius som en imitator.¹⁶ Idag är klassisk litteratur generellt på nedgång, och *Aeneidens* ideal om nationer och imperium inte riktigt på modet.¹⁷ Trots det är *Aeneiden* åter populär, med fortsatta nyöversättningar och forskning.

⁹ Menière (1858) s. 116

¹⁰ Menière (1858) s. 120

¹¹ Hardie (2014) s. 9-10 och s. 38

¹² Om detta kan man läsa i Moa Ekboms avhandling: *The Sortes Vergilianae: A Philological Study* från Uppsala universitet (2013).

¹³ Hardie (2014) s. 2

¹⁴ Propertius Elegier 2.34, nämns av Conte (1994) s. 255 och Hardie (2014) s. 12-15

¹⁵ Hardie (2014) s. 4

¹⁶ Björkesson och Holmqvist (2012) s. 9

¹⁷ Hardie (2014) s. 2

Hos antika kommentatorer hade *Aeneiden* två syften: att imitera Homeros och hylla Augustus. Huvudpersonen Aeneas härstammar från Venus och enligt legenden är sedan Romulus en ättling till Aeneas. Tanken var att få en historisk koppling till Roms första dynastier och ända fram till Augustus, vilken på så sätt kunde spåra sitt ursprung till Aeneas och Venus. Strukturmässigt finns uppenbara likheter med Homeros *Iliaden* och *Odysséen*. *Aeneiden* behandlar det trojanska kriget och resan därifrån, men *Aeneiden* beskriver också det krig som uppstår när eposets hjälte, Aeneas, kommer fram till Latium och ska grunda sitt nya rike. Man talar därför ofta om den första delen (bok 1-6) av *Aeneiden* som den "Odysséeiska" halvan och den andra delen (bok 7-12) som den "Iliadiska" halvan.

Innehållsmässigt skildras den trojanske hjälten Aeneas flykt från det av grekerna förstörda Troja. Han flyr hals över huvud med sin gamle far på ryggen och sin lille son i handen och har med sig de överlevande trojanerna och deras *penater*, husgudar. Han ger sig av med en gudomlig uppgift att hitta en ny plats för Troja och skapa ett nytt rike. På sin resa mot Italien och Latium passerar han Kartago, där han träffar drottning Dido och en sorglig kärlekshistoria utspelar sig som slutar med att Aeneas tvingas ge sig av och Dido tar sitt liv i vanvettig förälskelse och besvikelse. När Aeneas kommer till Latium uppstår strider innan han kan grunda sin stad. Här finns, enligt Conte, en klar parallell till den turbulenta tid som inbördeskrigen innebar för invånarna i Rom. Aeneas får således förkroppsliga mycket av det som Octavianus kände eller borde känna inför att kriga mot sitt eget folk. För att skapa fred krävs uppoffring och han går inte in i krig för personlig vinning, ära eller tillfredställelse, utan enbart för att gudarna har befallt det för att hans folk ska vinna framtida ära. Det är inte Aeneas som driver fram kriget när han kommer till Latien, och han kan inte heller undgå att hämnas och döda en fiende som ber om nåd. Försvaret för Octavianus handlingar är uppenbart¹⁸ och det finns mängder av referenser till Octavianus genom verket.

Aeneas är inte någon typisk klassisk hjälte, utan har fått förkroppsliga en lugnare figur med stort mått av *pietas*, dvs trohet mot gudarna, familjen och fäderneslandet. Han verkar nästan mesig och till viss del beror det på att han inte drivs av en egen inre kraft och lust, utan mer följer gudarnas och ödets befallning.¹⁹ Att han trots att han är *pious* inte visar någon nåd, *clementia*, skulle också det kunna ha en koppling till tidsperioden där inbördeskrigen visade att det inte var rätt tid för nåd och besinning.²⁰

1.3.4 Medicinen i Rom - ett yrke i förändring

Homeros beskrev läkekonst, och framför allt sår i strid, mycket utförligt. Han gjorde det så bra att man 1879 drog slutsatsen att han måste ha varit läkare, och mer precis chefläkare hos Agamemnon.²¹ Även om det påståendet senare visade sig vara felaktigt så visar det ändå att poeten, och därmed också en bredare allmänhet, hade ganska ingående kunskaper om kroppen och läkekonst.

När man tänker på läkekonstens början går tankarna direkt till Hippokrates (ca 460 f.Kr till 370 f.Kr.). Den hippokratiska eden svärs, eller åtminstone läses, av alla läkarstudenter i världen och man lär känna Hippokrates som läkekonstens fader. Men

¹⁸ Conte (1994) s. 252

¹⁹ Hardie (2014) s. 77-82

²⁰ Damtoft Poulsen (2013) s. 128

²¹ Nutton (2004) s. 37

nästan ingenting är känt om Hippokrates som person och verken som han tillskrivs är skrivna av flera författare. Antagligen är inte heller den hippokratiska ednen skriven av Hippokrates.²² Till Hippokrates *Corpus*, det vill säga "hans" viktigaste, samlade arbeten, räknas runt 60 verk, och även om det är en blandad samling texter från flera författare så är det första gången som en större mängd medicinsk kunskap samlas på ett ställe. Den hippokratiska läkekonsten bygger på att sjukdomar kan förklaras helt genom logiskt tänkade och naturliga orsaker, alltså inte genom magiska eller gudomliga gärningar. Framför allt kunde mycket förklaras genom obalans i kroppens vätskor, den så kallade humoralpatologin. Det fanns flera olika vätskor, men de fyra viktigaste var: blod (*sanguis*), galla (*cholus*), slem (*phlegm*) och svart galla (*melancholos*).²³

Många olika skolor med olika inriktningar skapades i Grekland, vilka senare fördes över till Rom. Gemensamt för den grekiska läkekonsten var att den i högre grad än den romerska var teoretisk. Den senare byggde i sin tur i större utsträckning på praktiska resultat och egen erfarenhet. Dessa synsätt kom att blandas och utvecklas i Rom under de sista århundradena före Kristus.²⁴ Under sista århundradet f.Kr blev det på modet i Rom att ha en grekisk läkare hos sig, och många greker immigrerade till Rom. Det lade grunden till att läkekonsten kom att betraktas som någonting väldigt grekiskt.²⁵

Att den grekiska medicinen översattes till latin, och på så sätt kunde läsas av läkare och naturvetenskapsmän under de kommande århundradena, var en stor anledning till att den blev basen för Västeuropas medicin. Utan en översättning till latin skulle antagligen den grekiska medicinen ha lika liten betydelse som den egyptiska eller den babyloniska. Översättningen krävde att det tekniska språket överfördes genom transkription, översättning till en existerande motsvarighet (och det existerade redan många termer på latin) eller genom att skapa en ny term från ett liknande latinskt ord. Viktiga tidiga medicinska författare på latin var Cato den äldre, och inte minst Aulus Cornelius Celsus, som fick smeknamnet *Cicero medicorum*, medicinarnas Cicero.²⁶

Galenos från Pergamon föddes i augusti eller september 129 e.Kr. och är en person som har haft mycket stor betydelse för den västerländska medicinen. Han skrev egna texter och kommenterade Hippokrates verk. Han hade en mycket teoretisk utbildning och hävdade att man måste vara filosof för att bli en bra doktor, men erkände att man kan vara en mycket framstående doktor utan att veta att man är filosof. Han betonade vikten av den hippokratiska triangeln: patient-läkare-sjukdom, och han intresserade sig även för psykiska problem; en av hans specialiteter var stresssjukdomar. Han vidareutvecklade humoralpatologin och dess betydelsen för psykiska tillstånd. Han blev känd som en stor kirurg och jobbade i början med att hålla liv i gladiatorer. Galenos ansåg att basen för medicinen var anatomin.²⁷ Galenos skrev på grekiska och eftersom grekiskan föll i glömska i Västrom var det framför allt i Östrom som Galenos lästes under tidig medeltid,

²² Nutton (2004) s. 53

²³ Nutton (2004) s. 77-78

²⁴ Scarborough (1969) s. 45-50

²⁵ Nutton(2004) s. 164

²⁶ Scarborough (1969) s. 52-60

²⁷ Nutton (2004) s. 216-230

innan han översattes till latin. Det är på latin senare tiders läkare har lärt känna Hippokrates och Galenos, vilka båda skrev på grekiska.²⁸

Trots att den grekiska medicinen byggde på att sjukdomar kunde förklaras genom naturliga resonemang, var det gudomliga mycket närvarande i romersk medicin.²⁹ Framför allt inom det äldre romerska samhället var naturen, det gudomliga och magin tätt sammankopplade.³⁰

1.3.5 Metaforbegreppet

I sin pilotstudie, *The Language of Poetry and the Language of Science: The Latin Poets and "Medical Latin"*, som syftar till att studera medicinskt språk specifikt konstaterar David Langslow att det är ovanligt med breda och mer generella diskussioner om hur tekniska termer förekommer i poesi.³¹ En synpunkt är att medicinska termer och begrepp inte passar för poesi, men det finns ändå en hel del exempel på när de faktiskt används. Man kan dela in orden i två typer av poetisk användning, dels som metaforer och dels som tekniska termer *sensu proprio* (dvs i sin rätta betydelse) för att skapa realism.

Sensu proprio

När det gäller tekniska ord som används *sensu proprio*, det vill säga i sin egentliga betydelse, så används de framför allt för att få en speciell eller exotisk känsla i texten och man kan dela upp dem i tre typer: 1) rent tekniska ord (oftast grekiska), 2) ord som används av vissa grupper, t.ex. soldater eller läkare och 3) utländska eller exotiska ord. Vidare kan dessa ord användas av poeten av tre anledningar: 1) för att visa sin egen lärdom och en mer exotisk värld, 2) för att visa sin glädje över ljudet eller 3) för att alludera tillbaka på en föregångare. Men vi kan redan nu konstatera att tekniska ord ofta ansågs som banala eller opassande och sällan används *sensu proprio* inom poesin, med undantag för satir och didaktiska ändamål.³²

Metafor

Metaforbegreppet har studerats utförligt de senaste åren och även om det är utanför den här uppsatsens mål att fördjupa metafor-teori, så är det intressant att ha en del av begreppen i bakhuvudet. 1980 skrev George Lakoff och Mark Johnson *Metaphors We Live By*, vilket blev starten på en omvärdering av metaforernas betydelse för språket, kulturen och vår världsuppfattning.³³ I korthet hävdar de att metaforer är mer än bara en utsmyckning av språket och att man genom att studera vilka metaforer som används kan förstå hur människan uppfattar världen. Bland annat Zoltán Kövecses har arbetat vidare och givit ut boken *Metaphor – A Practical Introduction* där han beskriver konceptuella metaforer och metaforiska lingvistiska uttryck. En konceptuell metafor är ett sätt att förstå ett område genom ett annat område, till exempel att beskriva en argumentation som ett krig. Området som vi försöker förstå (argumentationen) kallas för *target domain*, och området vi använder (krig) kallas för *source domain*.³⁴ Det finns bestämda kopplingar mellan *source domain* och *target domain* som kallas *mappings* och

²⁸ Nutton (2004) s. 157-158

²⁹ Nutton (2004) s. 273

³⁰ Scarborough (1969) s. 16

³¹ Langslow (1999) s. 189

³² Langslow (1999) s. 189-198

³³ Lakoff and Johnson (1980)

³⁴ Kövecses (2010) s. 4-10

det är genom att studera och förstå dessa som man kan förstå den konceptuella metaforen. Metaforiska lingvistiska uttryck används för att manifesteras konceptuella metaforer, alltså det sätt vi skriver om dem på. Vid sidan av metaforbegreppet har vi också andra språkliga stilfigurer som metonymi. Metonymi är ett ord som används istället för ett annat, till exempel säger vi ofta Bryssel när vi pratar om EU. Skillnaden mot metafor är att *source domain* och *target domain* hämtas från samma område, och alltså inte har förhållandet där ett område används för att förtydliga och beskriva ett annat område.³⁵ När jag använder ordet metafor i den här uppsatsen syftar jag generellt på den konceptuella metaforen och det metaforiska lingvistiska uttrycket som används för att beskriva respektive konceptuell metafor.

Kövecses listar vanliga *source domains* och *target domains* och bland de allra vanligaste *source domains* finns kroppen, hälsa och sjukdom, och hetta och kyla, vilka alla kommer att studeras i den här uppsatsen. Vanliga *target domains* är känslor, och här skriver Kövecses att känslor är en viktig *target domain* och att känslor huvudsakligen beskrivs genom konceptuella metaforer. Även tanken och medvetandet är ett viktigt *target domain* och Kövecses skriver, precis som jag varit inne på tidigare, att vi vet lite om hur hjärnan och medvetandet fungerar och att det därför blir naturligt att använda metaforer för att beskriva det.³⁶ I ljuset av Kövecses teorier skulle man kunna uttrycka det som att jag i den här uppsatsen delvis letar efter *mappings* för att fastställa den konceptuella metaforen som bildas när känslorna och medvetandet är *target domains* och anatomin, fysiologin och medicinen är *source domains*. Men det är naturligtvis inte helt lätt när gränsen mellan känslorna, medvetandet och kroppen inte alltid är så tydliga.

1.3.6 De latinska poeternas förhållande till medicinen och medicinskt språk

När det gäller tekniska, och i synnerhet medicinska, termer hittar man dem framför allt i antik poesi som *source domains* för metaforer och man kan konstatera att sjukdom är vanlig och mångsidig som *source domain*. Flera metaforer kan interagera och ge upphov till kraftfulla känslor hos läsaren, och många viktiga metaforer dyker upp i tidiga verk, vilket stärker deras betydelse.³⁷ Genom att anta att orden som används som metaforer måste ha varit vanliga i samhället i övrigt kan dessutom studier av hur poeter använder medicinska ord ge kunskap om den tidens medicin. Men här kommer frågan om vad som fanns på latin och vad som fanns på grekiska. Användes latinskt medicin i en stark eller svag betydelse, det vill säga: var latin ett språk som läkarna kunde konversera med varandra på eller var det enbart ett språk för lekmän?³⁸

En central fråga om man vill studera hur latinska medicinska termer användes av romerska poeter är vad som egentligen fanns skrivet och tillgängligt på just latin. Man måste komma ihåg att grekiskan var det dominerande vetenskapsspråket och i synnerhet inom medicin där *Corpus Hippocraticum* utgjorde basen. Som tidigare nämnts var den grekiska medicinen högt ansedd. Förutom Hippokrates finns en hel del medicinska termer att hämta hos Homeros, som enligt Langslow till viss del använder ett språk liknande Hippokrates'. Men förhållandet mellan Hippokrates, Homeros och det medicinska språket är mer komplicerat än så, då många medicinska författare (även

³⁵ Kövecses (2010) s. 175

³⁶ Kövecses (2010) s. 17-26

³⁷ Langslow (1999) s. 198-202

³⁸ Langslow (1999) s. 202-7

Hippokrates) influerades av Homeros och man talar om en "Homeriserande tradition". Att studera förhållandet mellan poesi och medicinskt språk blir alltså helt naturligt på grekiska.³⁹ Vidare har vi också en sammankoppling mellan poesin och läkekonsten eftersom läkarna, både i Grekland och senare, ofta var litterärt intresserade och skrev sina medicinska texter på ett poetiskt språk.

Ett av de första tillfällena att studera hur medicinsk terminologi kan användas inom skönlitteratur är den grekiska tragedin. Dramerna från de tre stora tragöderna (Aischylos, Sofokles och Euripides) innehåller rikligt med medicinska termer.⁴⁰ Harold Miller beskriver hur medicinska ord introducerades i tragedin under 400-talet f.Kr. under en intellektuellt blomstrande period.⁴¹ Han skriver att det har gjorts försök att visa direkt inflytande från *Corpus Hippocraticum* och hippokratisk medicin i allmänhet på språk och idéer hos tragöderna, men att det är svårt att slutgiltigt fastställa detta. Genom att jämföra tekniska och semitekniska termer i tragedin och motsvarande ord i *Corpus Hippocraticum*, och i några fall pre-sokratiska filosofer, visar Miller på en tydlig indikation att ordets användning i muntlig och skriven medicin är den ursprungliga källan, och alltså att tragöderna har hämtat inspiration från medicinen. Detta visar inte en helt säker koppling, men det är många ord i tragedin som kan härledas direkt eller indirekt till *Corpus Hippocraticum* och som inte förekommer vare sig tidigare (hos t.ex. Homeros), eller i annan samtida litteratur. Eftersom det är ovanliga ord som nästan uteslutande används i tragedin hävdar Miller att det är ett medvetet val beroende på själva naturen av orden som passande i tragedin.

Hur förhöll sig då de latinska poeterna under guldåldern till det medicinska språket? Horatius, till exempel, undvek ofta rent tekniskt språk, men använde gärna juridiska och medicinska termer, ofta grekiska låneord.⁴² Att poeterna kände till en hel del medicinsk terminologi speglar till viss del säkert vad som var känt av den stora massan om medicin, men man måste komma ihåg att poeterna tillhörde en väl utbildad överklass, liksom många av deras främsta läsare.

Att studera vad som var "vanligt" språk, i den meningen att det skrevs på prosa och användes av andra än poeter, och vad som händer när man använder samma ord för poesi, ger en utgångspunkt för att förstå hur de latinska poeterna förhöll sig till medicinskt språk. R.O.A.M. Lyne skriver att poeter skiljer sig från prosaförfattare genom att de väljer ord med en bredare konnotation för att lämna mer åt läsarens fantasi. Som medicinskt exempel ger han adjektivet "gravid" som hos Vergilius återges med *gravis* medan Cicero använder *praegnans* vilket har en tydligare och precisare denotation.⁴³ Stämmer detta innebär det att man måste vara extra vaksam när man vill tolka medicinska uttryck genom poetiska texter. Poeten vill skapa känslor hos läsaren, vilket måste tas med i analysen. Till skillnad från "vanligt" språk definierar Lyne ord som tydligt poetiska när de ger resonans eller konnotationer som inte går att få fram genom att använda ord som de används i "vanligt" språk, men som går att få fram när orden

³⁹ Langslow (1999), s. 183-8

⁴⁰ Miller (1944) s. 156

⁴¹ Miller (1944), s. 156-8

⁴² Mayer (1994). s. 19-20

⁴³ Lyne (1989) s. 11

hämtas från andra källor, till exempel medicin.⁴⁴ Man måste alltså vara vaksam om det är ord som Lyne definerar som "vanliga" eller "poetiska" när man försöker göra en tolkning av Vergilius' verser i en medicinsk kontext, eftersom orden kan vara valda för att skapa en känsla bortom den uppenbart bokstavliga betydelsen, det vill säga metaforer.

Slutligen konstaterar Langslow att det vore intressant att försöka reda ut vad som ursprungligen hör till poesin och vad som hör till fackprosan genom att jämföra tidiga texter. Principiellt finns det tre sätt på vilka språkliga egenskaper som delas mellan poesin och fackprosan kan uppkomma: 1) gemensamt ursprung från vardagligt ord, 2) lån från poesi till prosa och 3) lån från prosa till poesi. Kunde man fastställa på vilket av dessa tre sätt som ord delas mellan poesi och fackprosa, då skulle man förstå mer om hur poeterna använde medicinska termer. Men ett huvudproblem kvarstår: under guldåldern skrev och pratade nästan alla läkare grekiska. Det gör det svårt att studera förhållandet mellan den medicinska fackprosan och de romerska poeterna under guldåldern.⁴⁵

⁴⁴ Lyne (1989) s. 11

⁴⁵ Langslow (1999) s. 222-4

2. Resultatredovisning och analys

Resultatredovisningen är uppdelad i två huvudavsnitt. Först går jag igenom de vanligaste anatomiska, medicinska eller fysiologiska orden som Vergilius använder för att illustrera känslor och tittar på hur de används som metaforer. Därefter följer ett antal scener och episoder där jag istället analyserar vilken typ av ord som används för att måla upp känslorna i scenen.

2.1 Ord och termer

När det gäller hur Vergilius använder medicinskt språk kan man konstatera att ren sjukdomslära behandlas utförligare i *Georgica*, men att en hel del medicinska ord, i synnerhet i relation till känslor, förekommer i *Aeneiden*.

2.1.1 Anatomiska ord

Innan vi intresserar oss för hur olika kroppsdelar och fysiologiska fenomen kan få en psykologisk och känslomässig betydelse är det intressant att titta på hur Vergilius använder anatomiska ord i deras bokstavliga betydelser.

Vergilius' användning av anatomiska ord skiljer sig från Homeros', vilket delvis beror på Vergilius' egen smak och den litteraturnorm som rådde när han skrev. Till exempel undviker Vergilius vissa ord för att de inte är poetiska: J.N. Adams skriver att det är väletablerat att vissa ord kan vara opoetiska fastän de inte är talspråkliga eller vulgära.⁴⁶ Vergilius beskriver ansiktet noggrant, men undviker enligt Adams näsan. Adams hävdar att det beror på näsan som sådan, att den är för "ofin" för att användas i poesi. Trots Adams' påstående hittar jag exempel på att näsan (*naris*) visst förekommer hos Vergilius, vilket visar att det är svårt att dra helt generella slutsatser. Vidare, när Adams jämför med Homeros så förekommer ögonen ofta hos Vergilius, men Homeros beskriver oftare att ögongloben skadas eller slås ut, vilket endast förekommer hos monster hos Vergilius. Vergilius använder tungan för tal, inte skada i strid och han undviker *viscera abdominis* (bukens organ). *Cor*, hjärta, används nästan aldrig i sin bokstavliga betydelse, vilket vi återkommer till. Homeros är mer detaljerad när det gäller mycket av anatomin, speciellt när det gäller "nedre" organ som ansågs smutsiga under Vergilius' tid, vilket har lett till att Adams drar slutsatsen att "*Virgil's men are anatomically shadowy*", möjligtvis bortsett från ansiktet.

Trots detta finns det en hel del ord som används i sin vanliga, kroppsliga betydelse. Beskrivande, anatomiska termer är vanliga, vid min genomläsning har jag bl.a. stött på: *manus* (hand), *umerus* (överarm/axel/skuldra), *genu* (knä), *bracchium* (arm), *collum* (hals), *tempus* (tinning), *dextra* (högerhand), *corpus* (kropp), *tendo* (sena), *mentum* (haka), *barba* (skägg), *uber* (kvinnobröst), *digitus* (finger/tå), *pes* (fot), *auris* (öra), *naris* (näsa/näsborre), *pulmo* (lunga), *latus* (sida), *nervus* (nerv), *femur* (lår), *iugulum* (hals), *viscera* (inre organ), *pectus* (bröst), *costa* (revben), *inguen* (ljumske), *dens* (tand), *frons* (panna), *spina* (bl.a. ryggrad), *faux* (hals/svalg), och *cerebrum* (hjärna). Dessa ord används beskrivande men en del av orden har en liten annorlunda eller mer allmän betydelse än idag. Till exempel *nervus* kan istället för nerv syfta på muskler och senor (framförallt när de används som pilbågssträngar) och *pectus* kan beskriva lungan. Den italienske latinisten Innocenzo Mazzini har undersökt hur medicinen framställs i den latinska litteraturen och han poängterar just detta; att ord som vi idag känner igen med

⁴⁶ Adams (1980) s. 50

en viss betydelse kanske hade en delvis annorlunda betydelse under antiken och han, liksom andra, kallar dessa ord *falsi amici*, falska vänner.⁴⁷ Av de ord som kan få en mer metaforisk och poetisk betydelse, och som jag kommer att analysera senare, har flera en bokstavlig användning.

*haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum
et **magnos membrorum artus, magna ossa** lacertosque
exiit atque ingens media consistit harena. (5.421-3)*

Därmed kastade han sin dubbla mantel från skuldran, blottande benstommens väldiga mått och armarnas, benens muskler, och ställde sig sen, gigantisk, mitt på arenan.

*

*talia dicta dabat, sed viribus ensis adactus
transadigit⁴⁸ **costas et candida pectora** rumpit. (9.431-2)*

Men med kraft stöts svärdet in i Eyraylos sida och fläker upp hans vita bröst innan Nisos har tystnat.

*

*...**spiramenta animae** letali vulnere rupit. (9.580)*

...djupt och dödligt sårande in i andningsorganen.

*

*hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
elatam in iugulum, saxo ferit **ora** Thoantis
ossaque dispersit **cerebro permixta cruento.** (10.413-6)*

Ladon dödar han först och sedan Demodokos, Feres och med sitt flammande svärd skär han av Strymonios högra hand som lyfts mot hans hals. Av en sten han kastar blir Thoas ansikte krossat och ben sprids ut med den blodiga hjärnan.

Måhända har Vergilius mindre anatomisk noggrannhet än Homeros, men som ovanstående exempel visar finns det alltså fortfarande gott om anatomiska termer som används i sin ursprungliga betydelse.

2.1.2 *Animus, anima, mens och spiritus*

En naturlig utgångspunkt vid studiet av känslolivet är vårt medvetande och vår "själ". Latinet använder flera ord för detta, framför allt *animus, anima, mens* och *spiritus*. Dessa ord används till viss del överlappande, men har också egna särbetydelser. Har man svårt

⁴⁷ Mazzini (1988) s. 73

⁴⁸ Williams och Hertzell har i sina utgåvor *transabiit* och Williams stöder sin tolkning med att det Statius senare har imiterat detta ställe (*Th 2.9 transabiit animam...ensis*). Läsningen påverkar inte min analys.

att hålla isär dem är man i gott sällskap: Cicero skriver i *Tusculanerna* 1.9.19 teoretiskt rätt, men historiskt fel, att *animus* kommer från *anima* (*ipse animus ab anima dictus est*).⁴⁹ Både *animus* och *anima* kommer från ett grekiskt ord för vind, och i förlängningen att andas. Även *spiritus* har med andning att göra, från latinets *spiro*.

Lexikografiskt finner man i Lewis and Short att *animus* i allmän betydelse är den "rationella själen i människan", i motsats till kroppen, *corpus*, och det fysiska livet, *anima*. Mer specifikt kan *animus* beteckna medvetandets tänkande, kännande och vilja, men också i en vidare betydelse syfta på hjärtat och ett känslocentrum. OLD har en liknande definition och poängterar också kopplingen till *mens*, det rationella tänkandet. OLD visar också hur *animus* används som säte för mod och stolthet, till och med i överförd betydelse bara mod.

Anima beskrivs av Lewis and Short som mer förknippat med det fysiska livet, genom den bokstavliga betydelsen luft och vind, men konstaterar också att det ibland används helt i den betydelsen som vanligtvis läggs i *animus*. OLD gör också kopplingen till andningen som karakteristisk för livet och visar att det förutom människor även kan betyda liv hos djur (jämför ordet *animalia* som ursprungligen betydde levande varelser, men som senare har betecknat bara djur).

Lewis and Short ger *mens* betydelsen av medvetandet och intellektet, alltså ganska nära betydelsen för *animus*. Vill man göra distinktionen mellan *animus* och *mens* så är *animus* närmare känslolivet, medan *mens* är närmare den intellektuella sidan av medvetandet. OLD poängterar *mens* som platsen för intellektuella aktiviteter, och särskilt betydelsen som platsen för självmedvetenhet, moral, och mental sundhet (vilket kommer bli tydligt vid den följande diskussionen om vad som händer när man saknar *mens* och är *amens*).

Spiritus ligger både i Lewis and Short och OLD nära *anima* i betydelsen luft och vind, syftande på det fysiska livet.

Förenklat kan man alltså tänka att *animus* beskriver (det rationella) känslolivet, *anima* det mer fysiska livet och själen som lämnar oss när vi dör. *Mens* syftar på intellektet och *spiritus* ligger nära *anima* i betydelsen luft och vind, syftande på det fysiska livet.

Denna uppdelning i betydelse mellan olika ord visar att den antika människan hade en vag, men på intet sätt ointelligent eller ologiskt uppfattning om vad själva medvetandet är för något och var det är lokaliserat. En belysande skrift om den rationella inställningen till själen och döden står Cicero för i första boken i *Tusculanae disputationes*.

Vergilius använder dessa fyra ord ofta och lägger en rad olika tillstånd och känslor som förändringar i "själen" eller medvetandet. Vad gäller lokalisation så är själen tätt sammankopplad med bröstet, *pectus*, där det även utgör det innersta livet. Här kan man notera att *animus* finns i bröstet och syftar då på mod, men att också *anima* finns i bröstet i betydelsen det fysiska livet.

accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello

⁴⁹Lewis and Short för *animus*

pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.' (8.150-1)

Tag mitt löfte, och ge mig ditt! Vi också är starka,
i våra bröst bor mod, och med krig är vi redan förtrogna.

*

tum **latebras animae pectus** mucrone recludit. (10.601)

Bröstet där livet göms, skär han sedan upp med sin svärdspets.⁵⁰

*

haec loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem
undantique **animam diffundit in arma cruore**. (10.907-8)

Villigt ger han, sägande så, sin strupe åt svärdet
och gjuter ut i en blodig ström sin själ över vapnen.

Känslolivet levs i själen, *animus*, en sovande själ dämpar känslor, och själen är i den bemärkelsen närbesläktad med hjärtat.

[insidat quantus miserae deus]; at memor ille
matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum
incipit, et vivo temptat praeverttere amore
iam pridem **resides animos desuetaque corda**. (1.719-22)

... Men han, för vars minne
den akidaliska modern står, begynner att sakta
plåna Sychaeus ut, och väcka med levande kärlek
sinnen som sövts och en själ, sen länge ovan att älska.

*

solus hic inflexit sensus **animumque labantem**
Impulit. agnosco veteris vestigia flammae (4.22-3)

... är det blott denne man som bevekt mina sinnen och fått mitt
hjärta att vackla: jag känner tecknen på lågan från fordom.⁵¹

Medvetandet är tätt sammankopplat med själen, *animus*, och kan således användas för att beskriva tankarna.

omnia praecepi atque animo mecum ante **peregi**. (6.105)

Allt har jag förutsett och upplevt i tankarna redan.

⁵⁰ Här konstaterar Williams (s. 361) att *latebras* (sidorna) står i apposition till *pectus*, vilket är både min och Björkesons tolkning.

⁵¹ Björkeson översätter *animumque labantem* med att härtat vacklar, vilket är typiskt för hur vi ser på lokalisationen av känslorna idag. Ordagrant står det dock att det är själen, *animus*, som vacklar.

Att vara orolig är att vara rörd i själen, eller till och med söndersliten. Här används både *animus* och *mens*.

*Obstipuit simul ipse simul percussus Achates
laetitiaque metuque; avari coniungere dextras
ardebant; **sed res animos incognita turbat.** (1.513-5)*

Stumma står både han och Achates. Med glädjen de känner blandar sig också fruktan; de brinner av iver att trycka vännernas händer, men ängslas för allt de inte fått veta.

*

***multa movens animo** Nymphas venerabar agrestis (3.34)*

Fylld av grubbel⁵² riktar jag då mina böner till bygdens nymfer...

*

*Talibus incensus dictis senioris amici
tum vero **in curas animo diducitur omnis** (5.719-20)*

Starkt berörd av de ord den grenade vännen har yttrat sönderslites Aeneas själ än mer av bekymmer.

*

*Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
gaudia pertemptant mentem; (iubet ocius omnis) (5.827-8)*

Men i fader Aeneas själ ger oro och vacklan vik för ljuvlig fröjd. ...

*

*Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
utque acris concussit equos utque impulit arma,
extemplo **turbati animi**, simul omne tumultu
coniurat trepido Latium saevitque iuventus
(effera.) (8.1-5)*

Sedan signalen till krig från borgens höjd i Laurentum hissats av Turnus och heta horn skallande ekat, hästar eggats till strid och han skakat heliga sköldar stod alla sinnen i brand, hela Latien avlade eden under ett upprört tumult, och de unga glödde av kamplust.

⁵² Ordagrant "rörd i själen".

För att få någon välvilligt inställd är det själen och sinnet som ska påverkas. Och är man fientligt inställd är det sinnet som är avogt. I den betydelsen används både *animus* och *mens* och till och med i samma mening vilket belyser hur närbesläktade de är.

*Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
corda volente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros **animum mentemque benignam.** (1.302-4)*

Uppdraget utför han strax; karthagernas vildsinta hjärtan veknar som guden vill, och särskilt drottningens sinne gör han sympatiskt och fredligt stämt mot okända troer.

*

*quo gemitu **conversi animi compressus** et omnis
impetus. hortamur fari quo sanguine cretus,
quidve ferat; memoret quae sit fiducia capto. (2.73-5)*

Sinnena stäms till mildhet av fångens klagan, och våldet mot honom upphör. Han ombeds nu att yppa sin härkomst, nämna sitt ärende hit, och varför han hoppas bli skonad.

*

*ex illo fluere ac retro sublapsa referr
spes Danaum, fractae vires, **aversa deae mens.** (2.169-70)*

... från den stunden begynte
Grekerna hoppas att fly, och omärkligt har det förrunnit;
all deras kraft bröts ned, gudinnan vände⁵³ sig från dem.

Som nämns i inledningen av stycket så är *animus* platsen för modet, för att få tillbaka modet får man återkalla sitt sinne. Man kan ana att *animus* i praktiken har fått betydelsen mod. Här blir också kopplingen mellan *animus* och *pectus* tydlig.

*Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
accestis scopulos, vos et Cyclopea saxa
expert: **revocate animos**, maestumque timorem
mittite: forsan et haec olim meminisse iuvabit (1.200-203)*

När ni var i klippornas dån och den rasande Skylla,
prövat kyklopiska skär har ni också; fatta nu därför
mod och förtröstan på nytt, låt dyster räddhåga fara!⁵⁴
Kanske blir det en fröjd att senare minnas allt detta.

*

*ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
dat iuveni atque **animum praesenti pignore firmat** (3.610-1)*

⁵³ Egentligen "med frånvänd själ" (*mens*).

⁵⁴ Egentligen "återkalla själarna" (*animos*).

Fader Anchises räcker själv, till tecken på vänskap
strax den unge sin hand för att inge mod i hans hjärta.⁵⁵

*

*Dum Turnus Rutulos **animis audacibus implet** (7.475)*

Men medan denne ingjuter mod rutulernas hjärtan...⁵⁶

*

*non tamen omnino Teucros delere paratis,
**cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
pectora.**' (sic memorans umeros dextrasque tenebat) (9.248-50)*

ej tycks det vara er mening att helt förrinta vårt släkte
då vi fått unga män med sådan glöd och så tappra
hjärtan. ...⁵⁷

Och dygder och styrka kräver en stark själ eller ett starkt sinne.

*ecquid in antiquam virtutem **animosque virilis
et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?**' (3.342-43)*

Eggar honom Aeneas, hans far, och morbrodern Hektor
att visa fäders tappra mod och manliga dygder?

Det motsatta blir en degenererad själ.

***degeneres animos** timor arguit. (heu, quibus ille) (4.13)*

Rädslan röjer en vansläktad man. ...

Skräcken berör naturligtvis själen och medvetandet, återigen används både *animus* och *mens* som får vara säte för skräcken.

***horror ubique animo**, simul ipsa silentia terrent (2.755)*

Fasor överallt isar min själ; själva tystnaden skrämmer.

*

*tum vero ancipiti **mentem formidine pressus
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit** (3.47-8)*

Skräcken jag känner fördubblas nu jag står som förstenad
håret reser sig på mig, och rösten stockas i halsen.

⁵⁵ Här översätter Björkeson *animus* med hjärta, vilket känns mer naturligt på svenska.

⁵⁶ Samma som ovan.

⁵⁷ Återigen är det i Björkesons översättning hjärtat som har fått ta betydelsen av *animus* och *pectus*.

*

*Hoc concussa **metu mentem** Iuturna virago
aurigam Turni media inter lora Metiscum
excudit et longe lapsum temone reliquit; (12.468-70)*

Skakad i hjärtat av skräck stöter då beslutsamt Juturna⁵⁸
Ner för tömmar och vagn Metiscus körsven åt Turnus;
Långt från tistelstången kastas han ut, ...

Likaså raseri.

***sic animis iuvenum furor additus. inde, lupi ceu
raptores atra in nebula, quos improba ventris
exegit caecos rabies catulique relictis** (2.355-7)*

Till dessa ungas mod läggs så raseri. Och som vargen,
driven av glupande hunger ut i dimmornas mörker
jagar blint sitt rov, och dess ungar med utsvultna käftar
väntar på mat...

*

*non tulit hanc speciem **furiata mente** Coroebus
et sese medium iniecit periturus in agmen; (2.407-8)*

Denna syn är mer än Koroibos, vild av förtvivlan
tål; han störtar, redo att dö, in i fiendehopen,

Det kan till och med brinna i själen, må så vara av stridslust eller kärlek.

***exarsere ignes animo; subit ira cadentem
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.** (2.575-6)*

Ursinnets eld flammnar upp i min själ, jag fylls av förbittrad
lust att hämnas med gudlöst dåd min stad som går under.

*

*His dictis impenso **animum flammavit amore
spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem** (4.54-5)*

Dessa ord lät gnistan slå ut i flammande låga
gav den tvekande hopp, och löste kyskhetens bojar.

Harm och förbittring kan kännas i själen.

*Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis—
necdum etiam **causae irarum saevique dolores
exciderant animo: manet alta mente repostum***

⁵⁸ Här är det *mens* som översätts med hjärta.

*iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
et genus invisum, et rapti Ganymedis honores. (1.23-8)*

Eftersom Kronos dotter fruktade detta och mindes kriget hon nyligen lett för sitt kära Argos mot Troja och en förbittrad harm, alla grämselsens orsaker ännu pyrde i hennes bröst – ty djupt bar hon i gömda i sinnet Paris dom, den skymf hennes fägring lidit, sin avsky för dessa troer och gunsten de njöt den gång Ganymedes...

Sorg känns i själen, nästan på ett fysiskt sätt som att den snörps åt, eller som en "skakning i själen". Något vi idag kunde kalla en klump i magen.

*atque **animum patriae strinxit pietatis imago.** (9.294)*

som kände hjärtat⁵⁹ snöras ihop vid minnet av fadern.

*

*hoc fletu **concussi animi**, maestusque per omnis
it gemitus, torpent infractae ad proelia vires. (9.498-9)*

Sinnena rörs av moderns gråt; en suckande klagan går genom torers led, deras mod och kampvilja vacklar.

*

*infelix pugnae iuvenem in certamine credit
extinctum et **subito mentem turbata dolore** (12.598-9)*

arma kvinna! Tror då strax att ynglingen stupat, omtöcknas i sin själ av plötslig smärta, ...

Ett tillstånd av förvirring eller raseri beskrivs som ett fel i själen och medvetandet, eller att man tillfälligt är helt utan rationellt medvetande, i betydelsen självkontroll – man är helt enkelt *amens*.

*et, si fata deum, si **mens non laeva fuisset**,
impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres. (1.54-6)*

Om ej vårt sinne varit förvänt och ödet ej avogt skulle vi lytt hans råd och krossat argivernas gömsle; då stode Troja än, och palatset där Priamos härskat.

*

*ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
ut vidit, '**quae mens tam dira**, miserrime coniunx,
impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit. (2.518-20)*

⁵⁹ Egentligen själen (*animum*).

Då hon blir varse Priamos klädd i ungdomens vapen
ropar hon: Ömkansvärde gemål, o säg vilket vanvett
drev dig ta rustningen på? Vart är det du tänker bege dig?

*

*hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem. (namque avia cursu) (2.735-6)*

Här vet jag ej vilken ondskefull gud som kom mig att tappa
vett och besinning helt - ...

*

quem non incusavi amens hominumque deorumque, (2.745)

Finns en människa, finns en gud som jag ej då i vanvett
rasade mot?

*

isque amens animi et rumore accensus amaro (4.203)⁶⁰

Utom sig av raseri sen han hört det skymfliga ryktet,

*

*(effera vis animi?) contra Tyrrhenus, ut auras
suspiciens hausit caelum mentemque recepit: (10.898-9)*

... Tyrrheniern lyfter mot himlen
ögat, dricker dess ljus, får sansen åter och talar:

Förvirringen kan också manifesteras sig i att själen delar sig och flyger hit och dit.

*atque animum nunc huc celerem nunc dividit illuc
in partisque rapit varias perque omnia versat (4.285-6)*

I sina tankar irrar han hit och dit, från det ena
uppslaget till det andra, och letar förtvivlat en lösning.

*

*Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
invisam quaerens quam primum abrumpere lucem. (4.630-1)*

Sålunda talar hon och irrar i tankarna⁶¹ rastlöst
medan hon längtar att snabbt släcka ut det hatade ljuset.

⁶⁰ Här poängterar Williams (s. 349) att det är genitiv och inte lokativ, men förhållandet mellan *animus* och *mens* är i vilket fall tätt sammanflätat.

⁶¹ Ordagrant "delar av själen vänder sig överallt".

*

*Talia per Latium. quae Laomedontius heros
cuncta videns magno curarum fluctuat aestu,
atque animum nunc huc celerem nunc dividit illuc
In partisque rapit varias perque omnia versat,
sicut aquae tremulum labris ubi lumen aenis
sole repercussum aut radiantis imagine lunae
omnia pervolitat late loca, iamque sub auras
erigitur summique ferit laquearia tecti. (8.18-5)*

Så var läget i Latien nu. Den troiske hjälten
iakttar allt; på ett hav av bekymmer ser han sig driva,
flackar med irrande tanke hit och dit, från det ena
uppslaget till det andra, och letar förtvivlat en lösning
som från ett kopparkärl ett darrande blänk i dess vatten,
speglade solens glans eller månens lysande skiva
fladdrande kastat upp och dansar i hörn och på väggar,
sen tar ett blixsnabbt språng och träffar takets kassetter.

*

*heu, quid agat? vario nequiquam fluctuat aestu,
diversaeque vocant **animum** in contraria curae. (12.486-7)*

Vad är att göra? Hans bröst där stridiga känslor och planer
Bryts mot varann är rov för ganslös, villrådig vacklan.

Fast beslutsamhet beskrivs med en styrka och trohet i själen.

*(obtulerat,) **fidens animi** atque in utrumque paratus,⁶²
seu versare dolos seu certae occumbere morti. (2.61-2)*

... - beredd att tveklöst föra sin dolska
plan till lyckligt slut, eller avslöjad plikta med livet.

En gudomlig dimension av själen går att skönja när Aeneas tillber Apollon.

*da, pater, augurium atque **animis inlabere nostris.**' (3.89)*

Ge oss fader, ett tecken, träng in i vår själ med din ande.

Att själen och kroppen var två distinkta enheter framgår emellanåt, och vid döden skiljs
själen från kroppen. Viktigt att notera här är att det är *anima* som används för att
beteckna själen, det fysiska livet, och platsen är i bröstet.

***linquebant dulcis animas** aut aegra trahebant
(corpora) ... (3140)*

Sjuka kroppar släpar vi på, eller skiljs ifrån livets

⁶² Grunden för Lund universitets valspråk: *ad utrumque paratus.*

ljuvhet...

*

*numquam **animam** talem dextra hac (absiste moveri)
amittes: habitet tecum et sit **pectore in isto** (11.408-9)*

Lugn! En själ som din kommer min hand aldrig att släcka,
Den kan du gott ha kvar: i ditt bröst förtjänar den stanna.

Som nämnts är det ibland liten betydelseskilnad mellan *animus* och *mens* och de kan användas omväxlande och ibland i samma mening.

*at pius Aeneas arces quibus altus Apollo
praesidet horrendaeque procul secreta Sibyllae,
antrum immane, petit, **magnam cui mentem animumque**
Delius inspirat vates aperitque futura. (6.9-12)*

Men Aeneas drar genast upp mot den höge Apollons
berg och den väldiga grotta, enslig och dold, där Sibyllan,
spridande helig skräck och fylld av den deliske gudens
mäktiga ande och kraft, förkunnar ting som skall hända.

Själen förekommer också i betydelsen världsalltets själ, och här används förutom *mens* även *spiritus*.

*'Principio caelum ac terras camposque liquentis
lucentemque globum lunae Titaniaque astra
spiritus intus alit, totamque infusa per artus
mens agitat molem et magno se corpore miscet.
inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
igneus est ollis vigor et caelestis origo
seminibus, quantum non noxia corpora tardant
terrenique hebetant artus moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
quin et supremo cum lumine vita reliquit,
non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
multa diu concreta modis inolescere miris. (6.724-38)*

Vet då först att himmel och jord, de flytande fälten,
månens lysande klot och titaniska stjärnor får näring
inifrån av en levande själ, och strömmande genom dess lemmar
uppfyller ande alltets kropp och ger rörelse åt den.
Härur sprang människans släkte fram, med däggdjur och fåglar
och alla odjur som göms under havets yta av marmor.
Fröna bär inom sig eldens kraft, deras ursprung är himmelskt,
men varje gång de binds i en jordisk kropp och i lemmars
dödliga hölje skadas de, blir tröga och slöa.
Så föds begär och fruktan, glädje och kval; i sitt blinda
fångelses mörker är själen skumögd, skönjer ej etern.

Ja när livet flyr med det sista ljuset, befrias
ändå icke de arma helt från det onda och alla
kroppens besmittelser; hindras kan ej att mycket, sen länge
ingrott, växer ihop med dem i sällsamma former.

När det gäller själen och livet efter döden tar R.O.A.M. Lyne upp hur själen kan liknas vid något levande, och visar med passager från underjorden i bok 6 hur de döda verkar levande och ger en viss "liv-efter-döden" optimism. Men han fortsätter sedan att visa att själen efter döden blir skugglik och inte alls har den livskraften som fanns i det vanliga livet.⁶³

Precis som väntat visar dessa exempel att själen och medvetandet, beskrivet av flera olika ord, är centralt i Vergilius' beskrivningar av känslolivet och kan nästan liknas vid poetiska basord för att beskriva olika känslor. Själen blir tätt sammankopplad med kroppen genom lokaliseringen, hos Vergilius, i bröstet, men är samtidigt en fristående enhet från kroppen och de två skiljs åt vid döden. Viktigt att poängtera att det som kan översättas med "själ" har flera ord i latinet och syftar på själen som plats för det fysiska livet, som plats för känslorna och som plats för intellektet. Dessutom översätts, som vi sett ovan, dessa ord ofta till "hjärta" på svenska.

2.1.3 *Pectus*

Bröstet, *pectus*, är, liksom *animus* och *mens* helt centralt som *source domain* i Vergilius metaforik när det gäller det inre, känslolivet och här finns det fysiska livet, *anima*. I bröstet finns även hjärtat som också är centralt för känslolivet, vilket vi kommer se nedan. Genom *Aeneiden* kan man ana att bröstet, med de associerade kvaliteterna mod och styrka, speglar Vergilius' och romarnas värderingar av egenskaper.

Den starka kopplingen mellan *pectus* och *animus* syns i att orden ofta används tillsammans.

ille regit dictis animos, et pectora mulcet,— (1.153)

medan han styr med ord och lugnar upprörda sinnen⁶⁴

Många känslor har sin hemvist i bröstet.

*(successum dea dira negat.) tum pectore sensus
vertuntur varii;* (*Rutulos aspectat et urbem*) (12.914-15)

... Stridiga känslor
trängs i hans bröst...

Modet finns i bröstet, ett starkt bröst.

*quos ubi confertos ardere in proelia vidi,
incipio super his: 'iuvenes, fortissima frustra
pectora, si vobis audentem extrema cupido*

⁶³ Lyne (1989) s. 168-9

⁶⁴ Ordagrant "själar och bröst".

certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis: (2.347-50)

När jag nu såg dem samlade där, beredda att dristigt uppta kampen, sade jag: Ynglingar, ni som förgäves eldas av mod, står ni alltjämt fast vid beslutet att följa en som vill våga allt, betänk då vårt faktiska läge:

*

*quem sese ore ferens, quam **forti pectore** et armis! (4.11)*

Vilken gestalt! Så djärv och manlig⁶⁵ han är! Och hans bragder!

Animus har, som tidigare nämnts, nästan direkt betydelsen av "mod", och Vergilius placerar *animus* tillsammans med det svåröversatta *virtus* i bröstet.

*nunc, si cui **virtus animusque in pectore praesens**,
adsit et evinctis attollat brachia palmis': (5.363-4)*

... Nu må den som känner i bröstet
mod och kraft träda fram, med lindade händer och armen
lyftad...

Just ett starkt bröst, en fast beslutsamhet att följa gudarnas vilja, är en av Aeneas största dygder, och visas tydligt när han inte lyssnar till Didos böner.

*aud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
tunditur, et **magno persentit pectore curas**;
mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes. (4.447-50)*

Så blir hjälten gång på gång bestormad med böner.
Djupt i sitt ädla hjärta sörjer han bittert, men viljan
rubbas icke härav⁶⁶, och fåfängt rinner hans tårar.

*

*nunc **animis opus**, Aenea, nunc **pectore firmo** (6.261)*

Nu krävs allt ditt tveklösa mod och ett orubbligt hjärta.⁶⁷

Bröstet får vara en metafor för det allra djupaste inom oss.

*Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
tendentemque manus Priamum conspexit inermis. (1.485-7)*

Djupt ur Aeneas bröst går en suck, och läpparna darrar
när han betraktar vännens vagn, hans rustning och döda
kropp, och hur Priamos där sträcker värnlös ut sina händer.

⁶⁵ Egentligen ett starkt bröst.

⁶⁶ *Pectore* översätts här med hjärta och *mens* med vilja.

⁶⁷ Ordagrant ett orubbligt bröst.

*

*sed graviter **gemitus imo de pectore** ducens, (2.287)*

Så, med en suck ur själens djup begynner han tala:

Och våra dödliga bröst innehåller vår innersta längtan och önskan.

*ui potitur. **quid non mortalia pectora cogis,**
auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit, (3.56-7)*

... Till vad ont förleder du ej våra hjärtan,⁶⁸
skändliga törst efter guld!

*

*improbe Amor, **quid non mortalia pectora cogis!** (4.412)*

Grymma kärlek, till vad förmår du ej driva en dödligs
hjärta!

Glädjen finns i bröstet.

*Latonae **tacitum pertemptant gaudia pectus:** (1.502)*

Letos tysta hjärta skälver av fröjd vid den synen⁶⁹

List och tankar får rymmas i bröstet

*At Cytherea novas artes, **nova pectore versat**
Consilia, (ut faciem mutatus et ora Cupido) (1.657-8)*

Ny list och nya planer har dock Kutherea i sinnet⁷⁰ ...

*

*prosequitur pavitans et **ficto pectore** fatur: (2.107)*

darrande tar han vid, och talar med hycklande hjärta

Skräck finns i bröstet och kan skaka om bröstet.

*Hic aliud maius miseris multoque tremendum
obicitur magis atque **improvida pectora turbat.** (2.199-200)*

Men en annan, hemskare syn får vi stackare plötsligt

⁶⁸ Både här och i den identiska formuleringen lite senare översätter Björkeson *mortalitya pectora* (dödliga bröst) med "hjärtan", vilket visar en skillnad mot var vi lägger våra djupaste känslor idag.

⁶⁹ Återigen hjärta istället för bröst hos Björkeson.

⁷⁰ Egentligen bröstet.

skåda, som slår med skräck våra intet anande hjärtan.

*

quod si tantus habet mentes et pectora terror (11.357)

Men är rädslan som ger våra hjärtan och sinnen så mäktig,

Tvivel och velighet ryms i bröstet, liksom vrede.

*At pater Aeneas casu concussus acerbo
nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
mutabat versans, Siculisne resideret arvis (5.700-2)*

Fader Aeneas, uppskakad djupt av händelsen, vacklar i sina tankar än hit, än dit, och grubblar bekymrat borde han, glömsk av ödets bud, slå sig ned på sikanska fält,

*

*At Venus interea Neptunum exercita curis
adloquitur talisque effundit pectore questus:
'Iunonis gravis ira neque exsaturabile pectus
cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis; (5.779-82)*

Men medan detta sker har Venus, plågad av oro vänt sig till havets gud och upplåter bittert sitt hjärta⁷¹: tvingad av Junos agg och aldrig stillade vrede måste jag ödmjuka mig till denna bön o Neptunus.

Hämndlystnad beskrivs som ett ovänligt bröst, eller ett grymt bröst.

*tum caput orantis nequiquam et multa parantis
dicere deturbat terrae, truncumque tepentem
provolvens super haec inimico pectore fatur: (10.554-6)*

huvudet avhugger han på den som ännu förtvivlat talar och tigger om nåd; han rullar framför sig kroppen medan med hämndlystet hjärta⁷² han säger så till den döde:

*

*Aeneas instat contra telumque coruscat
ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur: (12.887-8)*

Men Aeneas ansätter hårt; han skakar sitt kastspjut, stort som ett träd, och med vredgat bröst begynner han tala:

Bröstet kan brinna av raseri.

⁷¹ Egentligen bröst.

⁷² Idem.

*fama volat, furiisque accensas pectore matres
idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta. (7.392-3)*

Ryktet flyger; av samma glöd drivs övriga kvinnor,
sen raseriet tänt deras bröst, att överge hemmen.

Juno lurar trojanskorna, och det är i bröstet gudinnan slår sig ner, och slås ut ifrån. Och på samma sätt bebor Apollon Sibyllans bröst.

*ast illae diversa metu per litora passim
diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
mutatae agnoscunt excussaue pectore Iuno est. (5.676-9)*

Skräckslagna kvinnor flyr åt alla håll utmed stranden,
uppsöker hemligen skogars djup och håliga klippor.
Dådet flyr de och dagens ljus; när de jagat ur hjärtat⁷³
Juno och kommit till sans, igenkänner de sina landsmän.

*

*At Phoebi nondum patiens immanis in antro
bacchatur vates, magnum si pectore possit
excussisse deum; tanto magis ille fatigat
os rabidum, fera corda domans, fingitque premando. (6.77-80)*

Men som en vild backant och än ej tämjd av Apollon
rasar Sibyllan i grottans djup, söker skaka den store
guden ur bröstet; blott mer drar han åt det fradgande betset,
tvingar till lydnad med sporrars järn ett upproriskt hjärta.

Ovan ser vi hur bröstet, tillsammans med själen och hjärtat, bildar en enhet som rymmer mycket av romarnas högst värderade egenskaper och känslor. Att just bröstet får inneha dessa känslor kan säkert bero på att de tydligast livgivande organen sitter där. Även om romarna inte kände till de fysiologiska funktionerna av hjärtat och lungorna så var det uppenbart att hjärtats slag och lungornas andning är nödvändigt för livet, och mycket påtagligt att livet slutar snabbt när man sticker ett svärd i området. Bröstet blev alltså den naturliga platsen för det innersta livet.

2.1.4 Cor

Hjärta, *cor*, är hos Vergilius en viktig metafor, och som redan konstaterats i avsnittet om anatomiska ord ovan, används *cor* nästan aldrig i sin bokstavliga betydelse. Idag förknippas väl hjärtat främst med kärlek eller snällhet ("ett gott hjärta"), men följande exempel belyser hur Vergilius lägger många olika känslor i hjärtat, t.ex sorg, nedstämdhet, uppgivenhet och skräck. Idag kan dessa känslor läggas mer i ett mer obestämt sinne eller själ, vilket Björkesons översättning visar. Följande exempel visar hur sorg kan finnas i hjärtat:

⁷³ Björkeson översätter här, som vid flera andra tillfällen *pectore* med "ur hjärtat".

*Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
lumina et obnixus **curam sub corde** premebat. (4.331-2)*

Så blev hon tyst. Som Zeus honom manat stod han, med blicken
sänkt, sökte hålla igen den sorg som frambröt i hjärtat.

*

*atque haec ipse suo **tristi cum corde** volutat
aspectans silvam immensam, et sic forte precatur: (6.185)*

Sorgsna tankar trängs i hans själ⁷⁴ när han framför sig skådar
Denna ändlösa skog, och bekymrad börjar han bedja:

*

*audiit Alcides iuvenem magnumque **sub imo**
corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis. (10.464-5)*

Hercules hör den unges bön, han kväver i hjärtats
djup en plågad suck och utgjuter gagnlösa tårar.

Även vrede och våldsamhet förekommer i hjärtat.

*'agnoscas.' **tumida ex ira tum corda** residunt; (6.407)*

... Det av vrede svällande hjärtat
sjunker, mer blir ej sagt.

*

*Et iam iussa facit, ponuntque **ferocia** Poeni
corda volente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros animum mentemque benignam. (1.302-4)*

Uppdraget utför han strax; karthagernas vildsinta hjärtan
Veknar som guden vill, och särskilt drottningens sinne
Gör han sympatiskt och fredlig stämt mot okända troer.

*

*certa secat. simul hoc, simul ingens clamor et omnes
turbati cunei **calefactaque corda** tumultu. (12.268-9)*

säker med visslande ljud; i samma stund höjs ett väldigt
härskri, tumult bryter ut i leden, hjärtana antänds

Liksom bävan och skräck.

*Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:
'Solvite **corde metum**, Teucri, secludite curas. (1.561-2)*

⁷⁴ Egentligen hjärta.

Kortfattat svarar Dido, med blicken sänkt emot marken:
"Troer, jaga ur sinnet⁷⁵ strax bekymmer och fruktan."

*

*et iacit. arrectae mentes **stupefactaque corda**
Iliadum.... (5.643-4)*

...slungar den långt. Trojanskorna står med bävan i hjärtat,
slagna av häpnad.

Hjärtan kan också vara överksamma, eller vackla:

*clamorem excipiunt socii fremituque sequuntur
horrisono; Teucrum mirantur **inertia corda**,
non aequo dare se campo, non obvia ferre
arma viros, sed castra fovere. [...] (9.54-7)*

Ropet får gensvar strax, och med fasaväckande krigstjut
Följer de ledaren tätt, förvånade över att troer
Undviker manlig strid på öppna slätten och trycker
Inne i lägret fegt. [...]

*

*quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
sermonem et vulgi variare **labantia corda**, (12.223)*

Så snart Juturna, systemen, har märkt att mumlet bland mängden
Tilltar och stämningen börjar slå om i vacklande hjärtan...

Att hjärtat är en central plats för många känslor ser man av följande passager:

*sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu. (10.870-71)*

Hastigt spränger han så mot stridens mitt. I hans hjärta
svallar en gränslös skam och sorg som gått över till vanvett.

*

*obstipuit varia confusus imagine rerum
Turnus et obtutu tacito stetit; aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu
et furii agitatus amor et conscia virtus. (12.665-8)*

Häpen, skakad inför den bild av mångfaldig ofärd
Som målas upp står Turnus, med blicken stum; i hans hjärta
Svallar en gränslös skam och sorg som gått över till vanvett,
insikt om eget mod, en kärlek furier piskar.

⁷⁵ Egentligen ur hjärtat.

En fysiologisk adrenalinpåverkan beskrivs vackert.

*considunt transtris, intentaque brachia remis;
intenti exspectant signum, **exsultantiaque** haurit
corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido. (5.135-8)*

Envar tar plats på sin bänk; till rodd är armarna spända,
spända avvaktar de signalen; bultande oro,
lystnad efter beröm jagar blod ur jublande hjärtan.

Praecordia (i klassiskt latin endast plural) är ett intressant ord och en *falsus amicus*, falsk vän, för att tala med till exempel Innocenzo Mazzini.⁷⁶ Mazzini tar också upp *praecordia* och konstaterar att det kan ha en betydelse snarlik *animus* men att den hos till exempel Horatius får vara platsen för gallan.⁷⁷ Idag inom anatomisk medicin betecknar *praecordium* (singular) emellertid området direkt framför hjärtat på bröstkorgsväggen. Lewis and Short skriver att det i sin mest strikta betydelse betydde muskeln mellan brösthåla och bukhåla (mellangärdet, diaphragma), men att det också kunde ha en vidare betydelse, speciellt inom poesin, syftande på bröstet, hjärtat eller hela kroppen. I följande exempel verkar Vergilius syfta på hjärtat:

***frigidus** Arcadibus coit in praecordia sanguis (10.452)*

.... Arkadernas blod blir is och stockas i hjärtat.⁷⁸

OLD tar upp den mer strikt anatomiska betydelsen, både den antika betydelsen av mellangärdet och den mer moderna betydelsen, men konstaterar att det också kan vara platsen för känslor. Vergilius verkar syfta lite mer diffust på en plats djupt i bröstet, någonstans i betydelse mellan *cor* och *pectus*. Att det inte är helt klara gränser ser vi när han lägger *virtus* i *praecordia*. Det är en högt värderad egenskap för romarna och i avsnittet om *pectus* såg vi att Vergilius placerade *virtus* i bröstet.

*(limina.) nec soli poenas dant sanguine Teucris;
quondam etiam victis redit in praecordia virtus
uictoresque cadunt Danaï. crudelis ubique
luctus, ubique pavor et plurima mortis imago. (2.366-9)*

Dock är det ej trojaners blod allenast som flyter:
även de slagnas bröst fylls stundom av dådkraft, och många
segrande greker fälls. Överallt råder ohygglig jämmer,
sorg och skräck överallt, och i hundra skepnader döden.

Hjärtat känns naturligt för oss att använda när vi vill beskriva känslor, oftast kärlek och positiva egenskaper. Vi har sett att även Vergilius använder hjärtat flitigt, men att han förknippar det också med andra känslor, som vrede och stridslust. Ett brinnande hjärta som metafor för iver och stridslust har ju till viss del sin naturliga fysiologiska förklaring genom adrenalinpåslag och kraftigt bultande hjärta, vilket Vergilius vackert beskriver,

⁷⁶ Mazzini (1988) s. 73

⁷⁷ Mazzini (1991) s. 106-7

⁷⁸ Här använder Vergilius *praecordia*, vilket Björkeson översätter med hjärta.

men en lite annorlunda användning än den i modern svenska går att ana. Värt att notera är att svenskans hjärta ofta inte mosvaras av *cor* hos Vergilius utan, som vi sett ovan, oftare av *pectus*, *mens* eller *animus*, vilket blir tydligt i Björkesons översättningar.

2.1.5 *Sanguis* och *cruor*

Rör vi oss utanför bröstet har blod, *sanguis* eller *cruor*, en framträdande roll som metafor och används flitigt. Det verkar ha en mycket viktig betydelse vid många tillfällen.

Först och främst används det bokstavligen om kroppsvätskan, ofta i strid då blod utgjuts, eller vid offer då det förutom det bokstavligen blodet vid själva offret även får en symbolisk betydelse.

*(accipere?) aut quid iam misero mihi denique restat,
cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?'* (2.70-72)

Återstår för mig, eländige, något att hoppas?
Ingen plats finns mer för mig hos danaer, och även
ni, fientliga troer, kommer väl blodigt att hämnas?

*

*"sanguine placastis ventos et virgine caesa,
cum primum Iliacas, Danaï, venistis ad oras;
sanguine quaerendi reditus animaque litandum
Argolica." (vulgi quae uox ut venit ad auris,) (2.116-9)*

Som med en slaktad jungfru och blod ni vindarna blidkat
den gången först ni kom, danaer, till Iliidons stränder,
kan ni blott vinna med blod och genom att offra ett grekiskt
liv er hemfärd.

*

*vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignis. (2.501-2)*

Hekabe, hundra döttrar och sonhustrur såg jag, och maken
sudla med blod den altarets eld han själv hade invigt.

*

*hic duo rite mero libans carchesia Baccho
fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro, (5.77-8)*

Ritenligt gjuter han där två bågare vin över marken,
två med spenvarm mjölk och två med det invigda blodet;

Man kan väl misstänka att det är ett ganska dåligt omen att halka i offerblodet.

*amque fere spatium extremo fessique sub ipsam
finem adventabant, levi cum sanguine Nisus*

*labitur infelix, caesis ut forte iuencis
fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
concidit immundoque fimo **sacroque cruore.** (5.327-33)*

Bara en liten bit är det kvar; med uttömda krafter
nalkas de mål då Nisos, drabbad av oturen, slinter
mitt i en pöl med blod som man råkade spilla när tjuvar
slaktades nyss och sen runnit ut och fuktat det gröna.
Jublande över sin seger redan, lyckas den unge
ej få fäste för vacklande fot i gräset och stupar
raklång i smutsig jord och blodet från heliga offer.

Vid Ilion stod så svåra strider att själva stranden tycktes svettas blod.

*Dardanium totiens **sudarit sanguine litus?** (2.582)*

Och vårt Dardaniens strand svettats blod otaliga gånger.

Att ha blodiga händer förekommer naturligtvis vid och efter strid, men det finns en bibetydelse som att ha besudlat sig.

*(Palladis auxiliis semper stetit.) impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium caesis summae custodibus arcis,
corripuere sacram effigiem **manibusque cruentis**
virgineas ausi divae contingere vittas,
ex illo fluere ac retro sublapsa referr
spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. (2.163-70)*

... Men sedan Tydiden
gudlöst samman med den som planlagt brottet, Odyssevs,
rövat från templet bort det ödesdigra palladiet,
sedan de mördat på borgens höjd dess vakter och gripit
denna heliga bild, och djärvts med blodiga händer
sudla Pallas jungfruliga band, från den stunden begynte
grekernas hopp att fly, och omärkligt har det förrunnit;
all deras kraft bröts ned, gudinnan vände sig från dem.

En del av blodets viktiga betydelse är som metafor för liv och livskraft. Även om Vergilius inte visste vilken fysiologisk funktion blodet har, eller kanske ens att hjärtat pumpar runt det (vilket demonstrerades vetenskapligt av William Harvey 1628 i *Exercitatio Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus*), var det uppenbart att när blodet rinner ut försvinner livet, något blodlöst är dött. Den berömde franske 1800-talsläkaren Prosper Menière, som också var en framstående humanist, noterar att det är en lyx att få bilder lånade från medicinen, och har den blodlösa kroppen som exempel.⁷⁹

*at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talīs in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque*

⁷⁹ Menière (1858) s. 119

*supplicis erubuit **corpusque exsanguie** sepulcro
reddidit Hectoreum meque in mea regna remisit.' (2.540-3)*

Så mot Priamos, fienden, uppträdde aldrig Achillevs,
han som med orätt du kallar din far; ty okränkbarheten
hos den som bönföll vördade han , och har utlämnat Hektors
kropp⁸⁰ att begrava; mig har han återsänt till mitt rike.

*

*ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
concidit **ac multo vitam cum sanguine fudit.** (2.531-2)*

När han så kommer i faderns och moderns åsyn, och ser dem
faller han ned i en ström av blod och uppger sin anda.

*

*hic Cacus in tenebris incendia vana vomentem
corripit in nodum complexus, et angit inhaerens
elisos oculos **et siccum sanguine guttur.** (8.259-61)*

Cacus som fåfängt sprutar sin glöd får han fatt i och kväver
hårt med armarna, som i en knut, så att ögonen tränger
ur sina hålor; av brist på blod förtorkar hans strupe.

*

*illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
labitur exsanguis, labuntur frigida leto
lumina, purpureus quondam color ora reliquit. (11.816-9)*

Döende vill hon dra ut hans lans, men den järnskodda udden
borrade djupt sitt sår, i bröstborgens ben har den fastnat.
Blodlös dignar hon ner, hennes ögon, kalla av döden.

Det täta bandet mellan livet, blodet och själen visas genom att de rinner ut samma väg.
Lyne skriver att *cruentus*, blodig, ofta förekommer inom poesin, men knappast hörde till
talspråket. Han noterar också det fasansfullt starka i att kyssa fiendejorden med blodig
mun, som antagligen syftar tillbaka på episoder från Homeros där man kysser sina nära
vid hemkomsten från kriget, och även sin livgivande fädernesjord.⁸¹

*ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
una eademque via sanguis animusque sequuntur.
corruit in vulnus (sonitum super arma dedere)
et terram hostilem moriens **petit ore cruento.** (10.486-9)*

Hjälten sliter dess varma järn ur såret, men fåfängt:
blod och själ rinner ut samma väg. Han stupar med barmens

⁸⁰ Här utlämnar Björkeson *exsanguie*, blodlös, i översättningen.

⁸¹ Lyne (1989) s. 32

sår mot marken först, och vapnen skramlar i fallet;
döende tryckerhan blodig mun mot fiendejorden.

Styrkan och ungdomen kan beskrivas sitta i själva blodet. Blodet är helt, ungt, friskt och oskadat.

*exsiliumque pati. 'vos o, quibus **integer aevi**
sanguis,' ait, 'solidaeque suo stant robore vires, (2.638-9)*

uthärda landsflykt. Ni vilkas blod ej åldern försvagat,
säger han, ni som än bevarar ungdomens styrka,

*

*his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus,
dum melior viris sanguis dabat, aemula necdum
temporibus geminis canebat sparsa senectus. (5.414-6)*

Iklädd dem gick han mot den store Alkiden; desamma
tjänade mig medan bättre blod gav krafter och ännu
ålderns avund ej strött det vita över min tinning.

*

*hasta sub exsertam donec perlata papillam
haesit **virgineumque** alte bibit acta **cruorem** (11.803-4)*

förrän dess spets satt fast inunder det bröst som var blottat,
inträngt i köttet djupt och drack det jungfruliga blodet.

Och motsatt gäller, att man får kallt och trögt blod på ålderns höst. Att blodet stelnar förekommer också när alla krafter försvinner från Turnus, kungen som Aeneas dödar i slutet av *Aeneiden*, precis när han och Aeneas ska börja strida.

*ille sub haec: 'non laudis amor nec gloria cessit
pulsa metu; sed enim **gelidus tardante senecta**
sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires. (5.394-6)*

Ingen rädsla, fick han till svar, har förjagat min kärlek
än till beröm och ära; men trögt är blodet av ålderns
tyngande frost, och mattad min kraft i kallnande lemmar.

*

*genua labant, **gelidus concrevit frigore sanguis** (12.905)*

knäna viker sig nu, hans blod är kallt och har stelnat.

En lite märklig episod med blod utspelar sig när Aeneas är ute och ska plocka en buske till ett offeraltare. Som tecken på hur viktigt blodet är för att beskriva olika tillstånd ser vi i samma episod hur även Aeneas blod stockar sig och stelnar till som tecken på skräck.

nam quae prima solo ruptis radicibus arbor

*vellitur, huic **atro liquuntur sanguine** guttae
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
membra quatit **gelidusque coit formidine sanguis.**
rursus et alterius lentum convellere vimen
insequor et causas penitus temptare latentis;
ater et alterius **sequitur de cortice sanguis.** (3.27-33)*

Ty från den växt jag först sliter upp med avbrutna rötter
sipprar den fram ett brunsvart blod i droppar som fläckar
med sin föruttnelse marken. En iskall frossbrytning skakar
varje lem i min kropp, mitt blod blir stelt av förfäran.
Ännu ett böjligt skott från busken intill vill jag bryta
för att förstå vad upphovet är till detta mysterium:
även ur den rinner blod i svarta droppar längs barken.

Det visar sig snart att det är kung Priamos' son Polydoros' blod. Polydoros blev skickad till Thrakien för att betala kungen där för beskydd om Troja skulle gå under. Men kungen i Thrakien bröt pakten och dödade Polydoros.

*parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut **cruor hic de stipite manat.** (3.42-3)*

....Skona den döde,
orena ej din fromma hand. Jag är ingen främling,
Troja har fött mig. Blodet är mitt, flyter ej ur en trädstam.

Just att blodet blir kallt har ungefär samma betydelse som att mårgen eller lemmarna stelnar till; den isande kylan är ett tecken på djup skräck.

*sociis **subita gelidus formidine sanguis**
derigit: cecidere animi, nec iam amplius armis (3.259-60)*

Plötslig skräck frös blodet till is hos mina kamrater,
Modet hos alla sjönk, och de bad mig – vare sig monstren...

*

***frigidus** Arcadibus **coit in praecordia sanguis** (10.452)*

.... Arkadernas blod blir is och stockas i hjärtat.⁸²

Och motsatt är varmt blod tecken på ett hetsigt temperament eller stridslust.

*tu tamen interea **calido** mihi **sanguine** poenas (9.422)*

Du med ditt varma blod skall åtminstone nu få betala.

Blodet användes, precis som idag, för släktskap, och man kunde härstamma från ett gudomligt blod och vara av gammal släkt.

⁸² Här använder Vergilius *praecordia*, vilket Björkeson översätter med hjärta.

*dixerat et genua amplexus genibusque volutans
haerebat. qui sit fari, **quo sanguine cretus,**
hortamur, quae deinde agitet fortuna fateri. (3.607-9)*

Sedan han talat så föll han ned i stoftet och klängde fast sig vid våra knän. Vi uppmanar honom att säga vem han är, av vad släkt, och hur han drabbats av ödet.

*

*(monstra sinunt;) generos externis adfore ab oris,
hoc Latio restare canunt, **qui sanguine nostrum
nomen in astra ferant.** (hunc illum poscere fata) (7.270-2)*

... En måg från främmande kuster
spås det, förbehålls Latiens land; hans blod skall till stjärnor
lyftata en gång vårt namn. ...

*

*Dardanidae magni, **genus alto a sanguine divum** (5.45)*

Ädla dardaner, ni vars blod från gudarna stammar,

*

*(cum sic orsa loqui vates:) 'sate sanguine divum,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno: (6.125-6)*

... O son av Anchises och Troja,
född av gudars blod, stiga ned till Avernus är enkelt:

*

*Ecce **Sabinorum prisco de sanguine magnum**
agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar, (7.706-7)*

Clausus, av åldrigt sabinerblod, är hjälten som anför
nästa här; han kan själv med en här förliknas i styrka.

Skuld är en annan mer "bestående" egenskap som kan finnas i blodet vilket visas när Aeneas dödar Turnus på grund av hans "brottsliga blod".

*(eripiare mihi?) Pallas te hoc vulnere, Pallas
immolat **et poenam scelerato ex sanguine sumit.**' (12.948-9)*

... Det är Pallas, Pallas som straffar
med detta sår ditt brottsliga blod och ger dig åt döden.

Blodet kan ge en kraftig bild, som säkert var än mer påtaglig för antikens människor, av något hemskt, äckligt och smutsigt. För att ge det ännu mer kraft talar man om svart blod, som säkert påminner om något gammalt och ruttet. Svart kan översättas med bland annat *ater* och *niger*. *Niger* har en mer ren betydelse av färgen svart, medan *ater*

ofta används i sammanhang där det är något hotfullt eller olycksbådande. Lewis and Short tar upp detta som en egen betydelse för *ater* liksom OLD, men OLD lyfter också fram att *ater* ofta är svart just i betydelsen blodstänkt. En annan tolkning skulle alltså kunna vara att Vergilius är mer ute efter en betydelse av hotfull och olycksbådande, än av ett ruttet blod. Men jag skulle tro att han använder sig av båda betydelserna för att förstärka effekten.

visceribus miserorum et sanguine vescitur atro. (3.622)

Arma människors kött och inälvor utgör hans föda.⁸³

*

*nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
immensus saniem eructans et **frusta cruento**
per somnum **commixta mero**, nos magna precati
numina sortitique vices una undique circum
fundimur, et telo lumen terebramus acuto
ingens quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.* (3.630-8)

Ty när kyklopen proppat sig full med mat och ofantlig låg utsträckt i gorttan, rusig, med nedfallen nacke medan i sömnen han utspydde blod och bitar av köttet blandat med vin, då bad vi till gudarna, gav sen i lottning, var och en hans roll. Vi ställde oss runtomkring jätten och med en spetsad påle stack vi igenom hans enda väldiga öga som brann inunder den hotfulla pannan likt en argolisk kopparsköld eller solgudens fackla, lyckliga att till slut få hämnd för kamraternas skuggor.

*

*quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
(horrendum dictu) latices **nigrescere sacros**
fusaque in obscenum se vertere vina cruorem;
hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.* (4.452-6)

Än mer styrks hon i denna sin plan att överge ljuset då hon till altarets bord, där rökelsen brinner, bär gåvor fram och får se, o fasa! de heliga vätskorna svartna, vinet till olycksbådande blod vid offret förvandlas. Ingen yppar hon synen för, inte ens för sin syster.

Svart har dessutom en vidare symbolisk betydelse då offerdjuren som helgades åt dödsrikets gudar eller de döda skulle vara svarta.⁸⁴

⁸³ Här lämnar Björkeson latinet och översätter *sanguine... atro* (svart blod), med "kött".

⁸⁴ Björkeson (2012) s. 313

*(concordia Elysiumque colo.) huc casta Sibylla
nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. (5.735-6)*

... Du ska hjälpas
dit av de svarta offrens blod och den kyska Sibyllan.

Bilden av hur Rhoitus sticks med ett svärd genom lungan, och på så sätt dör i en kaskad av blod, är kraftfull. Notera att det är *anima* som används för att beskriva det mer fysiska livet.

*purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
vina refert moriens, hic furto fervidus instat. (9.349-50)*

Rhoitus utspyr sin röda själ och uppkräks i döden
blodbemängt vin; och blint går den unge på i sin lönnslakt.

Blodsprängda ögon är inte bara, som det vanligen är idag, ett tecken på sömnbrist, utan tyder även på vrede och galenskap.

*ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
sustinet ac natae Turnique canit hymenaeos
sanguineam torquens aciem, torvumque repente
clamat: 'io matres, audite, ubi quaeque, Latinae: (7.397-400)*

I deras mitt går Amata själv med ett brinnande tallbloss
medan hon sjunger Hymens sång för sin dotter och Turnus.
Blodiga ögon rullar hon vilt och utropar plöstligt,
hemsk att skåda: Hör , o alla Latiens mödrar!

Blodet har alltså en viktig metaforisk betydelse och som vi såg ovan är det, framför allt tillsammans med olika adjektiv, *source domain* för många känslor och tillstånd. Framför allt används det för bestående egenskaper som härstamning eller att man har besudlat sig, för all framtid, genom ett hemskt brott. Men det är också en hemvist för livet och en livsenergi som kan påverkas både i en upphetsande och positiv riktning genom att blodet blir varmt, och i en negativ riktning när man blir skräckslagen eller trög genom att blodet blir kallt. Det svarta blodet får en särskild betydelse av något hotfullt och olycksbådande, och jag tror det finns en intim koppling här mellan svart och ruttet blod, och det olycksbådande. Bilden var troligtvis mycket mer påtaglig och levande hos antikens människor, vilket jag återkommer till. När det gäller skillnad mellan *cruor* och *sanguis* framställer OLD att *cruor* har betydelsen av framför allt blodet från ett sår och blod som lämnar kroppen i strid, vilket *sanguis* också kan betyda, men att *sanguis* även har betydelsen av livskraft, instinkter, släktskap och känslor. Lewis and Short har en liknande beskrivning, men konstaterar att *cruor* ibland kan ha samma metaforiska betydelse som *sanguis*. Av ovanstående exempel kan man ana detta, men *cruor* används till exempel för heligt blod och för jungfrueligt blod, och *sanguis* används många gånger om blod som lämnar kroppen.

2.1.6 Venenum

Gift, *venenum*, är inget anatomiskt eller fysiologiskt begrepp, men det kopplas till kroppen och används ibland för att beskriva olika mentala, ofta galna och sjuka, tillstånd

varför jag tycker det bör tas upp. Det blir också en hårfin skillnad mellan ett svart och sjukt blod, och ett tillstånd när "gift" flyter i ådrorna.

Venenum kan vara ett gift i ordets mer bokstavliga betydelse, som det ormgift som drabbar den stackars Laokoon.

*ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas **atroque veneno**,
clamores simul horrendos ad sidera tollit: (2.220-2)*

Knutarna söker han slita isär med händerna fåfängt
medan hans bindlar begjuts av det svarta, giftiga ettret;
fasansfulla är ropen han högt mot stjärnorna sänder.

Giftet kan också vara en metafor för destruktiv kärlek.

*Tu faciem illius noctem non amplius unam
falle dolo, et notos pueri puer indue voltus,
ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido
regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
occultum inspires ignem fallasque veneno.' (1.683-8)*

Ikläd dig svekligt nu hans gestalt, men blott för i afton;
låt dina gossedrag anta gossens drag; och när Dido
sedan vid kunglig taffel och sorgupplösarens nektar
strålände glad tar dig upp i knät och slår sina armar
moderligt öm kring din hals, och med ljuva kyssar dig höljer,
smyg då förrädiskt in ditt gift och den hemliga elden.

Och den vilda sorgbringerskan Allekto, som Juno skickar, har liksom Medusa, giftormar i håret.

*Exim **Gorgoneis Allecto infecta venenis** (7.341)*

Svällande av sitt gorgoniska gift beger sig Allekto...

Ett annat populärt "gift" är en kärleksdryck

*sparserat et latices simulatos fontis Averni,
falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
pubentes herbae **nigri cum lacte veneni**;
quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus
et matri praereptus amor. (4.512-16)*

Vatten stänker hon ut som hon låtsar är från Avernus
Källa, tar frodiga örter till hjälp som sköror av koppar
Mejat i månens sken, med saft av förrädiska gifter,
Kärleksextraktet likaså som man sliter ur pannan
På ett från modern bortsnapat föl...

Giftet förekommer således vid enstaka tillfällen, men överlag ganska sparsamt hos Vergilius.

2.1.7 *Membrum* och *artus*

Membrum och *artus* är två anatomiska ord som är ganska ospecifika och bäst översätts som lemmar eller leder:

... *tum creber anhelitus artus*
aridaque ora quatit, *sudor fluit undique rivis* (5.199-200)

... av flåsningen skakar
lemmar och uttorkad mun, och svetten strömmar i floder.

Ofta får de vara hemvist när skräcken sprider sig i kroppen och kan då stelna till, lösas upp eller skaka.

Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra: (1.92)

Isande skräck får med ens Aeneas lemmar att stelna

*

Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
at iuveni oranti subitus tremor occupat artus, (7.445-6)

Dessa ord tänder upp Allektos flammande vrede.
Ynglingen talar än, då plötsligt hans kropp börjar skälva,

*

illi membra novus soluit formidine torpor,
arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit (12.867-8)

Ångest av okänt slag förlamar ynglingens lemmar,
håret reser sig upp och rösten stockas i halsen.

*

nam quae prima solo ruptis radicibus arbor
vellit, huic atro liquuntur sanguine guttae
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
membra quatit *gelidusque coit formidine sanguis*. (3.27-30)

Ty från den växt jag först sliter upp med avbrutna rötter
sipprar det fram ett brunsvart blod i droppar som fläckar
med sin föruttnelse marken. En iskall frossbrytning skakar
varje lem i min kropp, mitt blod blir stelt av förfäran.

Även lugn och sömn och kan sprida sig i lemmarna

At Venus Ascanio placidam per membra quietem
inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum

floribus et dulci adspirans complectitur umbra. (1.691-4)

Men i Askanios lemmar ingjuter Venus en fridfull
dvala, tar i sin famn den sövde, och för honom varsamt
bort till Idalias höga lund där gossen blir insvept
ljuvt i mejramens mjuka blom och doftande skugga.

*

*sternimur optatae gremio telluris ad undam
sortiti remos passimque in litore sicco
corpora curamus, **fessos sopor inrigat artus.** (3.509-11)*

Sedan vi lottat om vakt vid årorna sträcker vi ut oss
nära vågen på åtrådd jord, låter där våra kroppar
hämta sig; stärkande sömn gjuts in i tröttade leder.

*

*cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
procubuit seramque **dedit per membra quietem.** (8.28-30)*

när under himlens kalla valv Aeneas, vars hjärta
tyngdes av tankar på väntande krig, sjönk ner invid flodens
strand; en motvillig ro smög långsamt in i hans lemmar.

*

*viribus indubitare tuis.' ea verba locutus
optatos dedit amplexus placidumque petivit
coniugis infusus gremio **per membra soporem.** (8.404-6)*

... eller betvivla din makt över mig. Han sjönk med de orden
ned i makans åtrådda famn, och i hennes sköte
gav sig hans lemmar ljuvligt hän åt kärlekens dvala.

Lite mer bokstavligt rinner svetten längs med lemmarna.

*vix positum castris simulacrum: arsere coruscae
luminibus flammae arrectis, **salsusque per artus
sudor iit,** terque ipsa solo (mirabile dictu)
emicuit parmamque ferens hastamque trementem. (2.172-5)*

Knappt hade bilden ställts upp i lägret, förrn glänsande lågor
i hennes vidöppna ögon brann, och svett rann i salta
strömmar längs hennes kropp, och tre gånger (sällsamma under!)
for hon från marken upp med sin sköld och spjutet som skälvde.

*

*olli somnum ingens rumpit pavor, **ossaque et artus
perfundit toto proruptus corpore sudor.** (7.458-59)*

Turnus far upp ur sin sömn i fasansfull ångst, en kallsvett badar leder och märg, bryter fram ur alla hans lemmar

Själen (*anima* betecknande själen som det fysiska livet) och livet kan skiljas ifrån lemmarna.

*...sequar atris ignibus absens
et, cum frigida mors **anima seduxerit artus**
omnibus umbra locis adero (4.384-6)*

...Med svarta facklor skall jag dig jaga
Även på avstånd, och överallt skall min skugga, sen dödens köld den skilt från lemmarna, följa dig...

*

*hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus; ast illi **solvuntur frigore membra**
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras. (12.950-2)*

Rasande driver han in sitt svärd i fiendens hjärta medan han talar. En köld får Turnus lemmar att stelna och med en bitter klagan flyr hans ande till Hades.

Att lämna lemmarna kan också vara ett sätt att byta gestalt.

*Allecto toruam faciem **et furialia membra**
exiit, in vultus sese transformat anilis
et frontem obscenam rugis arat, induit albos
cum vitta crinis, tum ramum innectit olivae;
fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos,
et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert: (7.415-20)*

Furiens lemmar och hemska gestalt klär genast Alekto av sig, förvandlar anletets drag till en gummas, och fårar pannan med olycksbådande veck; sitt hår gör hon askgrått, fäster det upp med ett band och flätar däri en olivkist.

Att svimma beskrivs som att lemmarna förlorar all styrsel, blir lealösa och faller ihop.

*his medium dictis sermonem abrumpit et auras
aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert,
linquens multa metu cunctantem et multa parantem
dicere. suscipiunt famulae **conlapsaque membra**
marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt. (4.388-92)*

Mitt i talet stannar hon upp, blir svag, önskar undfly dagens ljus och vänder sig bort, drar sig undan hans blickar. Han blir stående där, i skälvande tvekan, med många ting han ville ha sagt. Den svimmande⁸⁵ faller i tärnors armar, blir buren in till sitt läger i marmorgemaket.

⁸⁵ Ordagrant "lemmarna kollaberar".

Således får *membrum* och *artus* beteckna kroppen mer generellt och många av de känslor som tycks drabba mer eller mindre hela kroppen, som att stelna till, tröttna och lugna ner sig.

2.1.8 Os och medulla

Att något känns ända in i märgen är ett uttryck som är bekant för oss. Menière noterar att Vergilius redan tidigt använder eld i blodkärlen och vrede ända in i benen som metaforer.⁸⁶

Vergilius använder omväxlande *ossa*, ben/skelett, och *medulla*, märm, utan någon uppenbar betydelseskilnad, och man kan bli kall in i benet, som ett tecken på djup skräck, förtvivlan och sorg.

*... quae uox ut venit ad auris,
obstipuerit animi gelidusque per ima cucurrit
ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo (2.119-21)*

... Så snart de orden nådde till folkets
öron slogs alla av skräck, man isades djupt in i märgen⁸⁷:
Vem hade ödelt valt, vad offer krävde Apollon?

Värmen kan också lämna benen.

*ut me conspexit venientem et Troia circum
arma amens vidit, magnis exterrita monstris
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
labitur, et longo vix tandem tempore fatur. (3.306-09)*

Då hon får se mig nalkas, iförd troiska vapen,
tappar hon fattningen helt; i förfäran inför miraklet
stelnar hon, värmen flyr hennes märm⁸⁸, hon sjunker till marken
och jag får vänta länge, innan hon äntligen talar.

*

*(Euryali.) at subitus miserae calor ossa reliquit,
excussi manibus radii revolutaque pensa. (9.475-6)*

... Värmen flyr den armes lemmar och spolen
faller ur hennes hand, allt spinngarn rullar till marken.

Värme in i märgen och benen används vid kärlek.

*dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
accepit solitam flammam, notusque medullas*

⁸⁶ Menière (1858) s. 118

⁸⁷ Att benen och märgen är nära kopplade syn i våra uttryck som "ända in i ben och märm..." och Björkeson skiljer i översättningen inte mellan *ossa* och *medulla*.

⁸⁸ Idem.

*intravit calor et labefacta per ossa cucurrit,
non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
igne rima micans percurrit lumine nimbos;
(8.387-92)*

Efter de orden sluter hon in med snövita armar
mjukt i sin eldiga famn den ännu tveksamme. Lågan,
den som han känner så väl flammar plötsligt upp, och dess värme
sprider sig snabbt genom märmg och ben, gör lemmarna matta,
liksom ibland när åskan går, den glänsande blixstens
strimma av eld med bländvitt sken löper fram genom molnen.

Men det kan gå överstyr och istället för en ljuv värme bli en förtärande eld och kärlek i
betydelsen ett destruktivt vansinne.

*At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
pro dulci Ascanio veniat, donisque **furentem**
incendat reginam, atque ossibus implicet ignem (1.657-60)*

Ny list och nya planer har dock Kytherea i sinnet:
Under förvandlad gestalt vill hon sända Amor i stället
för den älsklige Iulus, och låta honom med gåvor
tända i Didos innersta märmg en förtärande låga.

*

*ardet amans Dido **traxitque per ossa furorem.** (4.101)*

in i märmgen har lidelsen trängt på den älskande Dido.

*

*(quid delubra iuvant?) **est mollis flamma medullas**
interea et tacitum vivit sub pectore vulnus. (4.66-7)*

... En eld förtär hennes mjuka,
innersta märmg, och i barmen växer det tigande såret.

Värme och eld används också när en stor vrede kokar upp inom en eller att man fylls av
kämpaglöd.

*tum vero **exarsit iuveni dolor ossibus ingens**
nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
oblitus decorisque sui sociumque salutis
in mare praecipitem puppi deturbat ab alta (5.172-5)*

Men i ynglingens märmg och ben flammar rasande smärta
upp, och tårarna bryter fram. Den tröge Menoites
stöter han, vredgad och glömsk av kamraters välfärd och egen
värdighet, ner från aktern med huvudet före i havet.

*

... *tuti sub matribus agni
balatum exercent, ille asper et improbus ira
saevit in absentis; collecta fatigat edendi
ex longo rabies et siccae sanguine fauces:
haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
ignescunt irae, **duris dolor ossibus ardet.** (9.61-6)*

.... I tryggan ro vid mödrarnas sida
bräker lammen, och han, med resta borst och förbittrad
rasar mot bytet han inte kan nå, av vanvettig hunger
sen länge förtärd; på blod ropar torkade käftar.
Så flamar vreden upp i rutulens bröst när han skådar
lägrets mur, och han bränns av bitter harm in i märgen.

Benen, i betydelsen kvarlevor, har en religiös betydelse. Lyne poängterar här också att Rom var ett samhälle där man ofta kremerade sina döda, vilket gör benen till de uppenbara kvarlevorna. Att en hämnare ska uppstå ur benen ger en paradoxal bild som är kraftfull.⁸⁹

*exoriare aliquis nostris **ex ossibus ultor**
qui face Dardanos ferroque sequare colonos,
nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.* (4.625-7)

... Ur mina döda ben må en hämnare uppstå,
och må med svärd och eld det dardanska nybyggarföljet
jagas nu och i varje tid, närhelst det finns krafter.

Ossa används slutligen även anatomiskt för att beskriva att ett spjut tränger in djupt i kroppen. Menière är intresserad av Vergilius medicinska och anatomiska kunskaper och nämner just denna passage som exempel. Han menar också att Vergilius beskrivning av striderna och de dödliga såren är träffsäker: förlust av rösten, en stor blödning och blekhet, och därefter en förhållandevis snabb död.⁹⁰

*intorto figit telo, discrimina costis
per medium qua spina dabat, hastamque receptat
ossibus haerentem. (quem non super occupat Hisbo,) (10.382-4)*

svingar den unge mot honom sitt spjut. Där ryggraden skiljer
revbenen driver han in dess spets som fastnar i märgen,
rycker så ut det med kraft. ...

Benen och märgen får alltså, som vi sett i dessa exempel, vara *source domain* för det djupaste man kan komma i kroppen. Ofta finns här diffusa känslor av skräck, obehag och glädje som hämtar metaforer från kyla eller värme. Man skulle kunna se det som ett mer primitivt och djuriskt känsloliv som står i kontrast till bröstet där det innersta, medvetna, känslolivet verkar finnas.

⁸⁹ Lyne (1989) s. 27

⁹⁰ Menière (1858) s. 134

2.1.9 *Vultus, visus och os*

Ansiktet, som av Vergilius beskrivs med bl.a. orden *vultus, visus*, eller *os*⁹¹ används för att uttrycka känslorna hos personerna. De används direkt för att visa vilket humör personen är på eller om något oväntat händer, t.ex.

*atque hic Aeneas (una namque ire videbat
egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
sed **frons laeta parum et deiecto lumina vultu**) (6.860-2)*

Nu får Aeneas se vid dennes sida en yngling,
Strålände skön i sin hållning och drag, med praktfulla vapen,
Men han fäller sin blick, ingen glädje lyser från pannan.

Men det har också en mer kroppslig funktion kopplad till känslor, t.ex. att man bleknar eller blir blodlös.

*diffugimus **visu exsanguis**. [...] (2.212)*

Dödsbleka flyr vi åt alla håll. [...] ⁹²

*

*haec effata silet, **pallor simul occupat ora**. (4.499)*

Sedan hon talat så blir hon tyst, och ansiktet bleknar.

Vi har redan sett att vreden kan manifesteras sig som värme och eld i ben och märg. Men även ansiktet kan brinna.

*is agitur furiis, **totoque ardentis ab ore**
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis,
mugitus veluti cum prima in proelia taurus
terrificos ciet aut irasci in cornua temptat
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena. (12.101-6)*

Sådana furieer jagas han av; ur ansiktet sprutar
glödande gnistor fram, i hans ögon flammar det eldar
och han är lik en tjur som strax innan striden skall börja
utstöter skräckinjagande böl och prövar de ilska
hornen mot trädets stam, förföljer vinden med stötar
och virvlar upp hela moln av sand, som förspel till kampen.

Ett ansikte kan emellertid också uttrycka ett lugn, fastän känslorna svallar inom en. Just detta stoiska lugn var betydelsefullt som tecken på dygdig självkontroll hos romarna.

*quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
expectate venis? ut te post multa tuorum*

⁹¹ *Os, oris* = egentligen mun, ej att förväxla med *os, ossis* = ben

⁹² Den ordagranna översättningen blir "blodlösa i ansiktet", vilket Björkeson översätter med "dödsbleka".

*funera, post varios hominumque urbisque labores
defessi aspiciamus! quae causa indigna **serenos**
foedavit **vultus**? aut cur haec vulnera cerno?' (2.282-6)*

vad har dig så fördröjt, o länge väntade Hektor,
från vilken strand kom du hit? Efter alla skördar som döden
tog bland de dina, all nöd som övergått staden och folket
ser vi, tillintetgjorda, dig så! Vilken skymf har väl vanställt ansiktets upphöjda
lugn? Vad betyder såren du visar?

*

*talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
illa solo fixos oculos aversa tenebat
nec magis incepto vultum sermone movetur
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes. (6.467-71)*

låter mig tala till dig. Hans tårar rann när han sökte
blidka Dido som stirrade vilt, i lågande vrede.
Ögat höll hon mot marken fäst, och huvudet bortvänt
Mer förändrades ej hennes drag av orden han sade
än om hon varit hård granit eller Mapessos klippta.

Att själen är nära sammankopplad med ansiktet visas genom att läpparna slutar darra
och tystnar när själen lugnar sig

*ut primum **placati animi et trepida ora quierunt**
praefatus divos solio rex infit ab alto: (11.300-1)*

Men när oron lagt sig och de upprörda läpparna tystnat⁹³
Talar Latinus så från sin tron, sen han anropat gudar

Ett annat intressant fenomen som ligger nära det lugna ansiktet, är lugn inför döden. Det
kan vara ett tecken på vanlig dygd, att acceptera ödet och möta döden på ett värdigt sätt.
Men det kan också vara ett tecken på psykisk sjukdom, då en psykiskt sjuk person kan
bli lugn, nästan på gränsen till glad, när personen har bestämt sig för att ta sig liv. Dido
visar delvis detta lugn inför sin död, men det skulle också kunna vara för att lura sin
syster.

*Ergo ubi concepit furias evicta dolore
decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
exigit, et maestam dictis adgressa sororem
consilium vultu tegit ac spem fronte serenat: (4.474-7)*

Bruten av sorg, sen hon nu släppt furier in i sitt hjärta
Och bestämt sig att dö, planerar hon sättet och stunden.
Utan att avsikten röjs i anletets drag och med hoppfull,
molnfri panna talar hon så till sin nedslagna syster:

⁹³ Närmare latinet istället för "när oron lagt sig" är "sedan sinnena blivit lugna".

Kleopatra visar ett liknande lugn inför döden, innan hon tar sitt liv i Horatius berömda dikt. Hon visar ett lugn och värdighet inför döden som kunde uppskattas av romarna. Översättningen är gjord av Bernhard Risberg.

*fatale monstrum. Quae generosius
perire quaerens nec muliebriter
expavit ensem nec latentis
classe cita reparavit oras,*

*ausa et iacentem visere regiam
voltu sereno, fortis et asperas
tractare serpentes, ut atrum
corpore conbiberet venenum,*

*deliberata morte ferocior:
saevis Liburnis scilicet invidens
privata deduci superbo,
non humilis mulier, triumpho. (Horatius Carmina 1.37.21-32)*

det olycksmonstret. Hon dock, som ville dö
mer ärofullt, ej ryste på kvinnovis
för svärdet eller sökte dolda
kuster på ilande flotta hinna.

Hon hade mod att skåda med blicken klar
sin fallna borg, hon räddes ej handskas ens
med ilska ormar för att dricka
in i sin kropp deras svarta etter,

Långt mer behjärtad, sen hon beslutat dö;
ty hugstor hon de grymma liburnerna
ej unnade att föra henne,
ryckt från sin tron, till triumfens nesa.

Ett annat exempel på att ansiktet är spegeln för vad som händer i medvetandet är när Sibyllan får sina visioner och ansiktet ändrar skepnad och färg. Här ser vi också exempel på hur hjärta och bröst även är sammankopplade med ansiktet.

*tempus' ait; 'deus ecce deus!' cui talia fanti
ante fores subito **non vultus, non color unus,**
non comptae mansere comae; sed **pectus anhelum,**
et rabie fera corda tument, maiorque videri
nec mortale sonans, adflata est numine quando (6.46-50)*

[...]”Se guden, guden!
Stunden är inne att be om orakel!” Och plötsligt
skiftar den talande färg och anletsdragen förvandlas,
flätat hår löses upp och bröstet flämtar, av vanvett
sväller hjärtat vilt; det är som hon vuxit och rösten
har inte mänsklig klang, ty hon känner gudomen andas

Ansiktet är så viktigt för att avspegla känslor och avsikter att Evandros, kungen i Pallanteum, noga inspekterar Aeneas för att förstå Aeneas' avsikt.

*Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
iamdudum et totum lustrabat lumine corpus. (8.152-3)*

Så löd Aeneas ord. Evandros som noga betraktat
hela tiden den talandes mun, hans gestalt och hans ögon.

Och en ofta omtalad användning av ansiktet för att spegla en känsla är när Lavina
rodnar, som jag återkommer till senare:

*accepit vocem lacrimis Lavinia matris
flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
alba rosa, talis virgo dabat ore colores.
illum turbat amor figitque in virgine vultus; (12.64-70)*

Häftig gråt strömmar ned för Lavinias blossande kinder
Medan hon lyssnar till moderns röst, och rodnaden sprider
Snabbt sin eld över flickans hy, får dragen att glöda.
Liksom när elfenben från Indien fläckas av blodröd
purpur, och i ett fång av rosor snövita liljor
skimrar med rödaktig glans – så framstod anletets färger.
Turnus fäster på jungfrun sin blick, han uppfylls av kärlek,

Exemplen ovan visar att ansiktet ger tydliga uttryck för inre känslor, och att Vergilius
använder det mångsidigt. Även fysiologiska reaktioner syns i ansiktet, till exempel som
ett blekt, blodlöst ansikte, eller ett rodnande ansikte. Ansiktet blir den direkta spegeln
av vad någon känner och ett värdigt lugn, manifesterat i ansiktet, är en viktigt dygd för
romarna.

2.1.10 *Vulnus*

Sår, *vulnus*, används både i bokstavlig betydelse och för ett mer själsligt sår. Intressant
så förekommer inte ordet *ulcus* alls i *Aeneiden*, möjligen är det för medicinskt⁹⁴:
Vergilius använder det i *Georgica*⁹⁵ som har ett mer didaktiskt syfte. De bokstavliga
såren, *vulnera*, är vanliga i strid.

*Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi), (2.435-6)*

⁹⁴*Ulcus* betecknar idag ofta "medicinska" inre sår i kroppen som *ulcus
ventriculi/duodeni* - magsår. *Vulnus* syftar på ett sår skapat av yttre trauma, men
används idag i stort sett inte. Vergilius använder det ofta för yttre sår, till exempel
tillfogade i strid.

⁹⁵*Georgica* 3.452-4: *non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est
quam si quis ferro potuit rescindere summum
ulceris os: alitur uitium uiuitque tegendo*

Fritt översatt: "Inget är bättre mot deras plågor än när någon med stål skär upp toppen
av såret: skadan lever genom att hållas instängd". Vergilius pratar om sår hos får och tar
upp en annan medicinsk sanning: *Ubi pus, ibi evacua!*

Ifitos, Pelas och jag (den förste redan av ålder tyngd, och Pelias trög efter såret han fick av Odysseus).

*

*hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
sternitur; haesit enim **sub gutture vulnus** et udae
vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam. (7.531-4)*

Främst i böndernas led marscherar ynglingen Almo, Tyrrhus äldste son; han fälls av ett vinande pilskott. Såret naglas i strupen fast: den fuktiga röstens väg och hans flyende själ skärs av, förkvävs i en blodström.

Lucretius beskrivning av kärleken som ett sår är klassisk.

*ulcus enim vivescit et inveterascit alendo
inque dies gliscit furor atque aerumna gravescit,
si non prima novis conturbes volnera plagis
(Lucretius De rerum natura. 4.1068-70)⁹⁶*

Och även Vergilius ser kärleken som ett sår.

*At regina gravi iam dudum saucia cura
vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos; haerent infixi pectore vultus
verbaque nec placidam membris dat cura quietem. (4.1-5)*

Drottningen, sargad djupt i hjärtat redan av kärlek, när i sitt blod ett gift, förtärs av den hemliga elden. Mannens lysande mod, hans ädla härkomst står ständigt för hennes själ; hans ord och hans drag har ristats i minnet outplånligt, och ingen ro kan hon finna på lägret.

Ett tema värt att ta upp är det återkommande såret i och under bröstet, *sub pectore vulnus*, som finns hos både Juno och Dido. Hos Juno kan man tänka sig ett evigt sår som tecken på hennes olycka och orättvisa behandling, något som man kan hitta en parallell till hos Dido.

*cum Iuno, **aeternum servans sub pectore volnus**,
haec secum: 'Mene incepto desistere victam,
nec posse Italia Teucrorum avertere regem?' (1.36-8)*

...då Juno som bar i sitt bröst det eviga såret sade sig själv: Vad nu? Skulle kanske besegrad jag avstå helt från min plan, och troernas kung nå fram till Italien?

Och redan i början av Didos kärlekshistoria framträder ett sår i bröstet.

⁹⁶ Fritt översatt skriver Lucretius att såret (kärleken) lever och slår ännu mer rot genom att näras, och dag för dag växer galenskapen och problemen blir tyngre, om man inte gör något åt det medan såret är färskt.

... *est mollis flamma medullas
interea et **tacitum vivit sub pectore vulnus.**
uritur infelix Dido totaque vagatur
urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis liquitque volatile ferrum
nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis harundo. (4.66-74)*

... En eld förtär hennes mjuka,
innersta märke, och i barmen växer det tiggande såret.
Olyckligt irrar hon kring i sin stad med hjärtat i lågor,
utom sig, hinden lik vilken oförsiktig har träffats
nyss av en fjärran pil som på jakt i kretensiska lundar
herden avsköt, okunnig om att det flygande järnet
fastnat i djurets länd – genom Diktes beten och skogar
flyr den vilt, och i sidan hänger den dödliga spetsen.

Det viktiga såret i Didos bröst, kulminerar i ett fysiskt sår när Dido tar sitt liv, och hon blöder fortfarande ur det när hon träffar Aenas i underjorden.

*illa gravis oculos conata attollere rursus
deficit; infixum stridit **sub pectore vulnus.** (4.688-9)*

Dido lyfter fåfängt de tunga ögonen, svimmar
Än en gång, och djupt ur bröstets sår hörs en rossling.

*

*inter quas Phoenissa recens a **vulnere** Dido
errabat silva in magna... (6.450-1)*

Bland dem irrar i skogens djup den feniciska Dido,
blödande än ur sitt öppna sår. ...

Vulnus förekommer alltså i bokstavlig betydelse och som ett psykiskt sår. Framför allt Didos sår i bröstet har en stark symbolik, vilket vi återkommer till.

2.1.11 *Dolor, aeger och morbus*

Ord som bokstavligen betyder fysisk smärta och sjukdom kan, precis som i moderna språk, även användas metaforiskt för psykisk smärta.

*Talia voce refert, **curisque ingentibus aeger**
spem voltu simulat, premit altum corde dolorem. (1.208-9)*

Så löd hans tal; fast tyngd av bekymmer söker han låtsa
hoppfullhet i sin blick, och döljer sorgen i hjärtat.

*

*Tempus erat quo prima quies **mortalibus aegris***

incipit et dono divum gratissima serpit. (2.268-9)

Nu var den stund när förnattens sömn, en gudarnas gåva
smyger sig ljuvast in i mänskors plågade sinnen.

*

*(caeca regens filo vestigia.) tu quoque magnam
partem opere in tanto, **sineret dolor**, Icare, haberes.
bis conatus erat casus effingere in auro,
bis patriae cecidere manus. (quin protinus omnia) (6.30-3)*

... Ikaros, även du skulle fått i hans sköna
konstverk framskjuten plats, men smärtan tillät det icke.
Två gånger sökte din far i guld berätta om fallet,
två gånger sjönk hans hand. ...

*

*moliri iam tecta videt, iam fidere terrae,
deseruisse rates: **stetit acri fixa dolore**. (7.290-1)*

Redan ser hon dem uppföra hus och förtro sig åt jorden,
ser hur de lämnat skeppen. Hon grips av en brännande smärta,

2.1.12 *Lacrimae* och *fletus*

Gråten, som ett fysiskt uttryck för sorg, syns i ansiktet och är ett starkt uttryck för sorg och smärta. Vergilius använder gråten flitigt, ofta vid uttryck för känslor i samband med till exempel förlust och tankar på det lämnade fäderneslandet. Att hålla sig ifrån tårar blir ett uttryck för att kämpa med dessa känslor.

*Constitit, et **lacrimans**, 'Quis iam locus' inquit 'Achate,
quae regio in terris nostri non plena laboris?' (1.459-60)*

Tårarna bryter fram, han stannar och säger: Achates
säg en plats på jorden där vår olycka ännu är okänd!

*

*... quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis?... (2.6-8)*

... Kunde en av den grymme Odysseus
krigare, en dolop, en hård myrmidon kanske skildra
detta med torra ögon? ...

*

*litora cum patriae **lacrimans** portusque relinquo
et campos ubi Troia fuit. ... (3.10-11)*

Gråtande tar jag farväl av hamnen och hemlandets stränder,

fälten där Ilion stod.

Naturligtvis är gråten även en del av olycklig kärlek.

*num **fletu** ingemuit nostro? num lumina flexit?
num lacrimas victus dedit aut miseratus amantem est? (4.369-70)*

... Är han rörd av min gråt? Har han ens vänt blicken emot mig?
Har han fällt tårar, tillintetgjord, och ömkat mig, arma?

*

*demisit **lacrimas** dulcique adfatus amore est: (6.455)*

...brister han ut i gråt, och med röst som skälver av kärlek...

*

*nec minus Aeneas casu percussus iniquo
prosequitur **lacrimis** longe et miseratur euntem. (6.475-6)*

Medlidsam, skakad djupt av ett grymt och orättvist öde
följer Aeneas med tårad blick den vikande skuggan.

En återkommande företeelse vid förtvivlad sorg är att förutom ohämmad gråt även slå sig för bröstet.

*vix ea, cum **lacrimas oculis lucturna profundit**
terque quaterque manu **pectus percussit** honestum. (12.154-5)*

Tårarna tränger fram ur Juturnas ögon, hon slår sig
gång på gång för sitt sköna bröst med förtvivilade händer.

Gråt används ofta av Vergilius och det finns en tendens till att använda det som uttryck för känslor av sorg, saknad och förlust och det är framför allt kvinnor som gråter. Aeneas gråter också en hel del och man skulle kunna tänka sig att det hänger ihop med att Aeneas framför allt värdesätter *pietas* och i den bemärkelsen inte är den vanliga krigiska hjälten, och därmed kan han tillåta sig att visa mer känslor genom till exempel gråt. Intressant så har bilden av den "krigiske hjälten" varierat över tiden och i alla fall under 1700-talets slut så var det naturligt att visa känslor i krig, om än med en viss självbehärskning och i rätt sammanhang, och att kunna visa känslor var ett tecken på att man var en ärlig och bra människa.⁹⁷

2.1.13 Uttryck för raseri

Raseri, vansinnig vrede, och en galen iver är ett mycket ofta förekommande tillstånd och beskrivs på flera olika sätt. Raseriet kan beskrivas som att brinna, och som vi redan har sett kan vrede och raseri visas genom att det brinner och blir varmt i ben och märg, eller brinner i ansiktet. Här kommer exempel på att personer brinner, utan specifik anatomisk lokal för elden. Lyne visar att Vergilius använder *ardeo* både bokstavligt för

⁹⁷ Nordland (2015) s. 245

något som faktiskt brinner, men även som en metafor för att koppla t.ex. ett hus som brinner i strid, med livet och vreden hos husets ägare.⁹⁸

*tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
insidiae. iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Volcano superante domus, iam proximus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.* (2.309-12)

Nu först fattar jag klart vad grekers eder är värda,
ser deras sluga försåt, Deifobos rymliga boning
störtar, fälld av Hefasistos hand; Ukalegons brinner
nära intill; sigeiska sund kasta skenet tillbaka.

*

*Primus ibi ante omnis magna comitante caterva
Laocoon ardens summa decurrit ab arce* (2.40-1)

Otålig, främst i en talrik hop kommer då ifrån borgens
höjd Laokoon springande ner; han ropar på avstånd

*

(praetexunt puppes.) iuvenum manus emicat ardens (6.5)

... Med eld i håg strömmar yngligaskaran

*

*Talibus exarsit dictis violentia Turni.
dat gemitum rumpitque has imo pectore voces:* (11.376-7)

Turnus harm slår ut i häftig flammande låga
vid dessa ord, han stönar tungt och utbrister vredgat:

*

*dixit, at illa furens acrique accensa dolore
tradit equum comiti paribusque resistit in armis
ense pedes nudo puraque interrita parma.* (11.709-11)

Upptänd av bitter harm och rasande lämnar hon från sig
hästen till en kamrat, och väpnad såsom den andre
Står hon där orädd, med blottat svärd och osmyckad rundsköld.

En otämjd Mars, som *source domain* för krigets vansinne, förekommer också.

*sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis,
cernimus obsessumque acta testudine limen.* (2.440-1)

Mars i fullt raseri och greker som stormar palatset

⁹⁸ Lyne (1989) s. 24

ser vi, och andra med sköldar till tak belägra dess tröskel.

*

*hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
finitimas in bella feram rumoribus urbes,
accendamque animos insani Martis amore
undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.' (7.548-51)*

Jag vill gå längre ändå, om bara du skänker ditt bifall,
och med förtal och lögn dra även grannfolkens städer
in i kriget, väcka hos dem en vanvettig stridslust,
kalla dem hit till hjälp; överallt skall jag utsprida vapen.

*

***Hic Mars armipotens animum virisque Latinis
addidit et stimulos acris sub pectore vertit,**
immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
undique conveniunt, quoniam data copia pugnae,
bellatorque animo deus incidit. (9.717.21)*

Mars, den i vapen väldige, ökar då de latinska
männens styrka och mod, pressar in sina uddvassa sporrar
i deras bröst, sår nattsvart skräck och flykt bland trojaner.
Från alla håll strömmar fienden till; den krigiske guden
fyller dem helt, ger krafter att slåss...

Förutom Mars så hetsar även furier på.

*heu **furiis incensa** feror! (nunc augur Apollo), (4.376)*

Furier hetsar mig! ...

Raseri och otämjd vrede var, som vi sett ovan, ett viktigt begrepp för romarna, ofta i anslutning till strid, och jag föreställer mig att det var mycket påtagligt under antiken hur en panikslagen soldat eller gladiator kunde drabbas av ett brinnande vansinne och att man nästan kunde se en furie eller en krigsgud vid sidan om. Att tappa kontrollen är något oromerskt, tvärtemot Aeneas *pietas*, och från tidigare kan vi jämföra med *amens*, att man förlorar självkontrollen.

2.1.14 Övriga ord och uttryck

De inre organen, *viscera*, verkar ha en viktig allmän betydelse som plats för människans djupa känslor. En intressant blandning mellan fysiska och psykiska kval utspelas med det från Prometheusmyten bekanta motivet att en fågel hackar och äter på ständigt utväxande inälvor.⁹⁹

*nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
immortale **iecur** tondens fecundaque poenis*

⁹⁹ Williams (1996) s. 496

*viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore, nec fibris requies datur ulla renatis. (6.595-600)*

Allmodern Gaias dibarn, Tityos, såg jag där även,
liggande raklång på rygg, med kroppen sträckt över nio
plogland. En otäck gam med kroknäbb äter hans lever,
tär hans inre organ där kvalen ständigt förnyas,
rotar under sitt festande vilt, och bor under bröstet;
inälvor bildas snabbt igen, men unnas ej vila.

Och skräcken kan sprida sig bland de inre organen:

*His ubi nequiquam dictis experta Latinum
contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
serpentis furiale malum totamque pererrat,
tum vero infelix ingentibus excita monstris.
immensam sine more furit lymphata per urbem. (7.373-7)*

Med dessa enträgna ord besvär hon Latinus, men fåfångt,
konungen viker ej; och reptilens furiesmitta
smyger sig in i alla organ, tränger genom var fiber.
Redan i nymfers våld och hetsad av skräckfyllda syner
Störtar den arme, tygellös, vild och blind genom staden.

Som säte för det innersta har även fäderneslandet inälvor.

*ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
neu patriae validas in viscera vertite viris; (6.832-3)*

Vänj ej vid så förödande krig ert sinne, o söner;
vänd mot hemlandets hjärta¹⁰⁰ ej dess mäktiga styrka!

Ögonen används för att spegla inre känslor, t.ex. ett brinnande hat. Tidigare har vi sett
att det kan brinna i ben och märg, ansikte eller "för sig självt".

*ecce trahebatur passis Priameia virgo
crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae
ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
lumina, nam teneras arcebant vincula palmas. (2.403-6)*

Plötsligt ser vi hur bort från Minervas helgedom släpas
Priamos dotter Cassandra med utslaget hår. emot himlen
riktar hon fåfångt i bön sitt brinnande öga; de späda
händerna, slagna i bojar av järn, förmår hon ej lyfta.

*

*(ulterius ne tende odiis). 'stetit acer in armis
Aeneas volvens oculos dextramque repressit; (12.938-9)*

... Med lågande blickar och svärdet

¹⁰⁰Här översätter Björkeson *viscera* med hjärta, vilket är mer naturlig idag.

lyftat stod Aeneas, men nu höll han handen tillbaka,

Atrum fel, det vill säga svart galla, för främst tankarna till en av humoralpatologins grundtillstånd: melankoli (efter grekiskans *melancholos*). Men Vergilius använder den latiniserade varianten för en ursinnig vrede istället, vilket Langslow noterar och hävdar en uppenbar åsyftning på melankoli.¹⁰¹ Jag ser dock inget som stöder att Vergilius skulle syfta på en känsla som innebär tungsinne.

*hic vero Alcidae furiis exarserat atro
felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum (8.219-20)*

Svart sjuder gallan upp i Alkiden, och rasande furier
tänder hans bröst; han får vapnen fatt och sin knöliga klubba,

Stridsscenerna visar på ett visst fysiologiskt kunnande.

*Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis
pugna loco statuit Teucros) haud multa morantem
excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
transadigit costas et cratis pectoris ensem. (12.505-8)*

Teukrers anlopp fördröjs av rutulen Sucro; Aeneas
skyndar då till attack och sårar honom i sidan
efter en kortvarig kamp; i bröstkorgen, genom hans revben
borrar sig svärdet in, den väg där döden är snabbast.

Slutligen, Lyne kommenterar att Vergilius flitigt beskriver hur vapnen påverkar kroppen, och att han använder många vanliga, "opoetiska", ord som att gräva och perforera, och låter vapnen påverka kroppen med de orden, så att en lite oväntad och hemsk, men poetisk, bild skapas. Detta användande av vanliga ord för hur vapnen påverkar kroppen ger en precis och klinisk bild och påminner om hur Celsus senare beskriver sår. Lyne tror inte att Vergilius har påverkat Celsus, även om det finns klara paralleller i hur de beskriver såren, utan det kan vara i olika syften: för Vergilius att skapa en poetisk bild genom att använda det kliniska språket i ett oväntat sammanhang, och för Celsus bara den kliniska och precisa bilden. Som exempel använder Lyne *perforo*.¹⁰²

loricaeque moras et pectus perforat ingens. (10.485)

borrar sig in i bröstet djup, trots hindrande harnesk.

*

(fulgentis clipei), tum laevum perforat inguen;

...och går in i vänster ljumske.

*

Nam venter saepe etiam telo perforatur (Celsus 7.4.3)

¹⁰¹ Langslow (1999) s. 196

¹⁰² Lyne (1989) s. 112-5

Ty magen perforeras ofta av spjut (min översättning)

Nonnumquam autem venter ictu aliquo perforatur...si tenuius intestinum perforatum est) (Celsus 7.16.1)

Inte sällan perforeras magen av något slag... om tunntarmen perforeras (min översättning)

2.2 Scener

För att sätta de enskilda orden i sitt sammanhang och få en mer övergripande bild av hur Vergilius använder sig av olika kroppsliga metaforer har jag valt ut ett antal scener och episoder ur *Aeneiden* med tydliga psykologiska inslag.

2.2.1 Laokoon

Prästen Laokoon, som vill varna för den väldiga trojanska hästen, blir tillsammans med sina två små söner dödad av jättelika ormar.

*Hic aliud maius miseris multoque **tremendum**
obicitur magis atque **improvida pectora turbat.**
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(horresco referens) immensis orbibus angues
incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt;
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
implicat et miseros morsu depascitur artus;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit:
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
at gemini lapsu delubra ad summa dracones
effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae*

numina conclamant. (2.199-233)

Men en annan, hemskare syn får vi stackare plötsligt skåda, som slår med skräck våra intet anande hjärtan. Vald av lotten till präst har Laokoon just vid Poseidons altare slaktat en kraftig tjur högtidligt åt guden. Fram över lugna djup (jag ryser vid skildringen) nalkas då från Ténedos ö, med väldiga ringlingar, tvenne ormar, klyvande havets våg, med kurs emot stranden. Brösten lyfter upp mellan böljorna, blodröda kammar reser sig högt ur vågors svall, och på ytan av vattnet glider det övriga; ryggarna kröks i högvälvda bukter. Skummet brusar allt mer, och snart når de land; deras ögon brinner, färgade röda av blod och eld, och de slickar hotfullt väsande gap med snabba och spelade tungor. Dödsbleka flyr vi åt alla håll. Mot Laokoon styr de, tvekar inte om färdens mål. Kring hans båda små söners kroppar slingrar sig djuren först i ohyggligt famntag, slukar sen bit för bit de armas döende lemmar. Nästa byte blir fadern som väpnad rusar till bistånd. I spirallika slingor fjättrar de honom och virar två varv runt midjan ryggarnas fjäll, och två kring hans strupe, sträckande hals och huvud högt över hjässan på offret. Knutarna söker han slita isär med händerna fåfängt medan hans bindlar begjuts av det svarta, giftiga ettret; fasansfulla är ropen han högt mot stjärnorna sänder. Sådana bölanden uppger en tjur som sårad vill rymma altaret, skakande av en felriktad yxa från nacken. Krälände flyr reptilerna strax; de söker den höga helgedomen på bergets topp, den grymma Tritonias borg och tar skydd vid gudinnans fot, under skölden av koppar. Då slår en ny förfäran sin klo i sinnen som alla darrar av skräck. Man enas om att Laokoon rättvist umgällt sitt brott att med lansens udd ha sårat ett heligt trä, när han borrhade in sitt skändliga spjut i dess sida. Samtliga ropar nu att kolossen må föras till templet och att gudinnan åkallas där...

Det starka i att Laokoon först offerar en tjur, och sen själv "offras" under liknande tjut är uppenbar, och Lyne hävdar att det även skulle föra tankarna till människoeffter.¹⁰³

Vi ser att de först darrar och blir rörda i bröstet vid synen av ormarna, ett typiskt sätt för Vergilius att beskriva oro och rädsla. Vid beskrivningen av ormarna använder Vergilius blod och eld för att beskriva dels hur deras röda bröst faktiskt ser ut, men även för den brinnande lågan i ögonen. Blodets starka betydelse blir uppenbar i en senare mening, när människorna flyr – just blodlösa i ansiktet – i stark kontrast till ormarnas blodfärgade ögon.

Senare blir Laokoons huvudband färgade av svart gift från ormarna, metafor för något hemskt, ruttet och olycksbådande. Som jag tidigare diskuterade kring ordet för svart,

¹⁰³ Lyne (1989) s. 76

ater, kan det också ha en egen betydelse av någon hemskt och olycksbådande, förutom själva färgen, men det blir en starkt bild och en kontrast mot det röda, friska, blodet och Vergilius beskriver ofta dött och ruttet blod som svart och klibbig sörja. Här utgör det svarta och röda en stark kontrast.

I slutet får vi också ett exempel på att rädslan slår rot i allas bröst.

2.2.2 Aeneas glömmet Kreousa

Aeneas flyr från det brinnande Troja med sin lille son Askanios i handen, fadern Anchises på ryggen och tillsammans med penaternas. Mitt i all förvirring försvinner Aeneas fru Kreousa och Aeneas blir naturligtvis utom sig av förtvivlan. Han irrar runt och letar efter henne och plötsligt får han se hennes vålnad.

*hic mihi nescio quod **trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem.** namque avia cursu
dum sequor et nota excedo regione viarum,
heu misero coniunx fatone erepta Creusa
substitit, erravitne via seu lapsa resedit,
incertum; nec post oculis est reddita nostris.
nec prius amissam respexi animumque reflexi
quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
venimus: hic demum collectis omnibus una
defuit, et comites natumque virumque fefellit.
quem non incusavi amens hominumque deorumque,
aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penatis
commendo sociis et curva valle recondo;
ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
stat casus renovare omnis omnemque reverti
per Troiam et rursus caput obiectare periclis.*

[...]

***horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.**
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero: intruerant Danai et tectum omne tenebant.*

[...]

*quaerenti et tectis urbis sine fine ruenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstipui, steteruntque comae et uox faucibus haesit.
tum sic adfari et curas his demere dictis:
'quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divum
eveniunt; nec te comitem hinc portare Creusam
fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.*

[...]

*haec ubi dicta dedit, **lacrimantem et multa volentem
dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.***

*ter conatus ibi collo dare bracchia circum;
ter frustra comprehensa manus effugit imago,
par levibus ventis volucrique simillima somno.
sic demum socios consumpta nocte reviso.* (2.735-795, valda delar)

Här vet jag ej vilken ondskefull gud som kom mig att tappa vett och besinning helt – men medan jag springande följer okända vägar och irrar mig in i avsides trakter, ve mig arme, då tas Kreouosa ifrån mig. Har ödet ryckt henne bort, gick hon vill, eller sjönk hon utmattad samman? Detta vet ingen, aldrig mer fick vi återse henne. Att hon förlorats visste jag ej, jag såg inte efter om hon var med förrn vi nått Demeters kultplats på höjden; där, sedan alla samlats, saknas en enda, försvunnen utan att make och son och färdkamraterna märkt det. Finns en människa, finns en gud som jag ej då i vanvett rasade mot? Sågs något så grymt i den döende staden? Fader Anchises, Iulus och Trojas penater förtror jag i mina tjänares vård och gömmer dem djupt i en dalgång. Själv går jag in i staden igen sen jag klätt mig i vapen, fast besluten att trotsa faran på nytt, gå igenom hela Troja och än en gång riskera mitt huvud.

[...]

Fasor överallt isar min själ: själva tystnaden skrämmer. Till vårt hem går jag sen, dit hon kanske –kanske!- vänt åter. Där hade greker redan trängt in, och höll hela huset.

[...]

Medan jag ändlöst letar från hus till hus likt en galning står för mitt öga med ens Kreousas sörjande vålnad, skuggan av henne själv; gestalten verkar ha vuxit. Håret reser sig på mig, jag stelnar av skräck och blir mållös men med lugnande ord befriar hon mig från min oro: Ljuve make, vad gagnar det nu att du låter dig gripas av så besinningslös sorg? Icke utan gudarnas vilja sker dessa ting; ty ödet vill ej, och den höga Olympens herre förbjuder att härifrån du tar med din Kreouosa.

[...]

Så blev hon tyst och övergav mig, som gråtande ville tala till henne mer, försvann i den klarnande luften. Tre gånger sökte jag linda kring hennes hals mina armar, tre gånger vek ur min hand den skugga jag famnat förgäves, såsom en flyktig vind, och lik den vingade drömmen

Först beskrivs förvirringen som ett grumlat sinne, och när Aeneas inser att Kreouosa är borta drabbas han av ett galet vansinne, vilket beskrivs som att han blir helt *amens* – vettlös. Som tidigare har diskuterats har *mens* betydelsen av den tänkande och rationella delen av "själen", och det är den som förloras när man grips av ren panik. När rädslan

kommer sitta också den i själen, men i *animus*. *Animus* är, liksom *mens*, en del av den tänkande själen, men innehåller mer känsloliv.

Kreousas vålnad uppenbarar sig för Aeneas, och då beskrivs en typisk fysiologisk skräckreaktion: han steltnar till, håret reser sig och rösten fastnar i halsen (som antagligen är torr).

Till slut försvinner Kreousa i vinden, själen har inte längre någon kropp, vilket kan jämföras med motsatsen när Priamos kropp ligger död på stranden utan huvud – då har själen med allt liv lämnat den. Aeneas gråter här, vilket skulle kunna bero på den lite otypiske hjälten Aeneas, den som sätter *pietas* – trohet till gudar och fädernesland, före mer typiska och krigiska hjältedåd. Frågan är om en person som är *pious* gråter mer än andra, men Hardie lyfter i alla fall fram att Aeneas har många sidor och är en ny sorts hjälte där allt inte handlar om krigiska hjältedåd.¹⁰⁴

2.2.3 Didos kärlek, vansinne och död

Det är intressant att studera hur Vergilius framställer den mest detaljerade beskrivningen av ett psykologiskt tillstånd i *Aeneiden*: Didos kärlek och vansinne, som leder fram till att hon tar sitt liv. Dido framställs som en kvinna med flera olika egenskaper, nästan motsatsegenskaper. Dels är hon dygdig och en typisk *heroine*, hjältinga, som tar sitt liv för att rädda hedern. Men å andra sidan är hon typiskt ”kvinnligt galen” (ett tema som jag inte tar upp i den här uppsatsen, men under antiken, och även hos Vergilius, fanns en föreställning om kvinnligt vansinne och nyckfullhet). I en tidigare version av händelseförloppet är Dido trogen sin make Sychaeus, som blir mördad av hennes bror Pygmalion. Dido tar sedan sitt liv för att slippa gifta sig med inkräktaren Iarbas. Hos Vergilius finner vi en annan version, vilket inte är helt till Didos fördel, och enligt Hardie är Vergilius väl medveten om att han avviker från ”sanningen”, bland annat genom att leka med ordet *fama*, ryktet, som sprids efter Aeneas och Didos natt tillsammans i en grotta.¹⁰⁵

Vid tiden för *Aeneidens* utgivande fanns fortfarande händelserna mellan Julius Caesar, Marcus Antonius och Kleopatra i färskt minne. Det överdådiga österländska levernet sågs som mycket oromerskt och parallellerna mellan Dido och Kleopatra är mycket påtagliga. Även i senare tider har kopplingen mellan Dido och Kleopatra varit tät.¹⁰⁶ En samtida beskrivning av Kleopatras öde finner vi i Horatius epod 1.37 (återgiven under 2.1.9).

Didos förtvivlade kärlekskamp tar upp mycket av bok IV. Jag tar här upp de mest betydande exemplen på hur vansinnet beskrivs.

Redan i första raderna i bok IV fastslår Vergilius att Dido har ett stort sår. Hon känner elden brinna, ända ut i armar och ben, som inte kan få någon ro.

*At regina gravi iam dudum saucia cura
vulnus alit venis et caeco carpitur igni.*

¹⁰⁴Hardie (2014) s. 77-93

¹⁰⁵Hardie (2014) s. 52-54

¹⁰⁶Hardie (2014) s. 57

*multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos; haerent infixi pectore vultus
verbaque nec **placidam membris dat cura quietem.** (4.1-5)*

Drottningen, saragad djupt i hjärtat redan av kärlek,
när i sitt blod ett gift, förtärs av den hemliga elden.
Mannens lysande mod, hans ädla härkomst står ständigt
för hennes själ; hans ord och hans drag har ristats i minnet
outplånligt, och ingen ro kan hon finna på lägret.

Kärleken beskrivs som en eld som släpps lös i själen.

*Anna (fatebor enim) miseri post fata Sychaei
coniugis et sparsos fraterna caede penatis
**solus hic inflexit sensus animumque labantem
impulit. agnosco veteris vestigia flammae.** (4.20-3)*

Jag tillstår, Anna: efter den arme Sychaeus
död, sen min bror med blod besudlat våra penater
är det blott denne man som bevekt mina sinnen och fått mitt
hjärta att vackla: jag känner tecknen på lågan från fordom.

*

*quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'
**His dictis impenso animum flammavit amore
spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem.** (4.47-55)*

Syster, tänk vilken stad genom er förmälning, vad rike
du skall få se växa upp! Förenad med troiska vapen,
hur skall ej puners ära glänsa i stora bedrifter!
Sök bara gudarnas nåd, och sen de försonats med offer
slösa din gästfrihet och hitta på skäl för hans dröjsmål,
nu när vinter och regnig Orion rasar på havet,
himlen är omedgörlig, och skeppen slagna i spillror.
Dessa ord lät gnistan slå ut i flammande låga,
gav den tvekande hopp, och löste kyskhetens bojor.

Såret i Didos bröst skulle kunna syfta tillbaka på Junos eviga sår och det beskrivs i
inledningen som tyst.

*heu, vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
quid delubra iuvant? **est mollis flamma medullas
interea et tacitum vivit sub pectore vulnus.**
uritur infelix Dido totaque vagatur
urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit*

*pastor agens telis liquitque volatile ferrum
 nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictaeos; haeret lateri letalis harundo.
 nunc media Aenean secum per moenia ducit
 Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam,
 incipit effari mediaque in voce resistit;
 nunc eadem labente die convivium quaerit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
 post ubi digressi, lumenque obscura vicissim
 luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
 sola domo maeret vacua stratisque relictis
 incubat. illum absens absentem auditque videtque,
 aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
 detinet, infandum si fallere possit amorem.
 non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus
 exercet portusve aut propugnacula bello
 tuta parant: pendent opera interrupta minaeque
 murorum ingentes aequataque machina caelo. (4.65-89)*

Fåfång, siare, är er konst! Vad gagnar väl böner,
 helgedomar den galna? En eld förtär hennes mjuka,
 innersta märg, och i barmen växer det tigande såret.
 Olycklig irrar hon kring i sin stad med hjärtat i lågor,
 utom sig, hinden lik vilken oförsiktigt har träffats
 nyss av en fjärran pil som på jakt i kretensiska lundar
 herden avsköt, okunnig om att det flygande järnet
 fastnat i djurets länd – genom Diktes beten och skogar
 flyr den vilt, och i sidan hänger den dödliga spetsen.
 Ån tar hon med sig Aeneas runt och visar Karthagos
 rikedomar och prakt, hur staden redan står färdig,
 börjar öppna sin själ, men hejdar sig plötsligt i talet ...
 än när dagen slocknar, bjuder hon in till förnyad
 fest och ber på nytt i sin dårskap få höra om Ilions
 strider, hänger andlös på nytt vid berättarens läppar.
 Sedan, när de har skilts och månen, i sin tur fördunklad,
 döljer sitt ljus och dalande stjärnor manar att sova
 vakar hon ensam i sorg; på divanen där han har legat
 sjunker hon ned: hon ser honom där, hör ännu hans stämma.
 Eller hon tar i sin famn Askanios, fångslas av gossens
 likhet med fadern, i hopp att döva sin namnlösa kärlek.
 Torn som man börjat bygga får stå, och ungdomen övas
 inte längre till kamp. Ingen tanke ägnas åt hamnen,
 bålverken emot krig; vid skyhöga ställningar, stolta
 hotfulla murar man nyss begynte står arbetet stilla.

Just det tysta såret är intressant. Ett psykologiskt sår är vanligen gömt eller dolt, till skillnad från ett fysiskt. Men varför är det här tyst? En förklaring är att det är tyst i förhållande till det såret i bröstet som ska komma senare, där det faktiskt fysiskt hörs hur lungan blir punkterad.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Lyne (1989) s. 172

Min egen tolkning av det tysta såret är att det istället syftar på att Dido lider i ensamhet. Hon försöker snarare dölja sin kärlek, sitt hat, sitt vansinne och framför allt sina självmordsplaner. När hon inte kan tala med sina vänner om vad hon känner inom sig blir det istället ett tyst, ensamt, sår att bära. Det tysta är också intressant ur psykologiska aspekter. En förklaring till att Dido är tyst om sina planer är naturligtvis att hon inte vill bli hindrad. En annan är att hon vill ha kvar åtminstone lite av sin värdighet, vilket är den vanliga tolkningen av Kleopatras död i Horatius epod 1.37. En tredje förklaring skulle kunna vara den psykologiskt kända reaktionen att en lidande person i självmordstankar blir lugn, nästan glad och upprymd när beslutet att ta sitt liv väl är fattat. Här motsägs det dock av att Dido inte är särskilt lugn i övrigt, vilket hon borde vara om teorin stämde. Hon och hennes tankar irrar runt överallt och hon grips av ett djupt hat mot Aeneas.

Aeneas är påtagligt osynlig under den tid då Didos kärlek eskalerar. Hon visar honom runt i staden, bjuder på fest och försöker visa sitt intresse. Men vad gör Aeneas? Lyne spekulerar i att bilden med en skadad hind syftar på att Aeneas faktiskt spelade en mer aktiv roll i att elda på Didos kärlek.¹⁰⁸

Kärleken eskalerar när Aeneas och Dido flyr in i en grotta för att undkomma regnet vid en jakt.

*Interea magno misceri murmure caelum
incipit, insequitur commixta grandine nimbus,
et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
tectata metu petiere; ruunt de montibus amnes.
speluncam Dido dux et Troianus eandem
deveniunt. prima et Tellus et pronuba Iuno
dant signum; fulsere ignes et conscius aether
conubiis summoque ulularunt vertice Nymphae.
ille dies primus leti primusque malorum
causa fuit; neque enim specie famave movetur
nec iam furtivum Dido meditatur amorem:
coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam. (4.160-72)*

Himlen svartnar alltmer, och mullrande åska
ljuder; det följs av hållande regn som blandas med hagel.
Tyriskas jägare, troisk ungdom och Venus dardanske
sonson skingras åt alla håll och söker betäckning
var de kan; från varje brant forsar vattnet i strömmar.
Men till samma grotta söker sig Dido och Trojas
furste. Gaia och hon som ledsagar brudarna, Juno,
ger då sitt tecken: eldar glänser, och etern bevittnar
deras förbund; från bergets topp hörs nymferna yla.
Didos död, allt ont som följde leder sitt ursprung
från den dagen. Glömsk av anständigheten och skenet
söker hon inte mer att hemlighålla sin kärlek,
kallar den äktenskap, för att överskylla sitt felsteg.

¹⁰⁸ Lyne (1989) s. 78

Att det varken handlar om ett lugn inför döden av värdighetsskäl eller en psykiskt lugn när beslutet är fattat, syns tydligt vid följande reaktion när hon hör att Aeneas är på väg bort.

*At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
praesensit, motusque exceptit prima futuros
omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
detulit armari classem cursumque parari.
**saevit inops animi totamque incensa per urbem
bacchatur**, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron. (4.296-303)*

Dock har drottningen - vem kan lura en kvinna som älskar? - anat hans list, och fruktande lugnet, först utav alla märkt att någonting är på gång; hur skeppen görs klara låter det skonlösa Ryktet den kärleksdrabbade höra. Vredgad, blind av förtvivlan och sorg ses hon irra i staden, lik en galen menad som eggad av larmet från gudens heliga kultföremål och hetsad av ropen på Bacchus stormar i rasande orgie fram på ett nattlig Kithairon.

Ögonen blir vilda för att visa vansinnet.

*Talia dicentem iam dudum aversa tuetur
huc illuc **volvens oculos totumque pererrat
luminibus** tacitis et sic **accensa profatur**: (4.362-4)*

Medan han talar så har hon redan länge, halvt bortvänd, rullande ögonen vilt, med vredgad blick honom mönstrat tyst från huvud till fot, och ursinnig tar hon till orda:

Som redan nämnts så är Dido här ganska desperat och "ovärdig", i motsats till Kleopatra som lugn möter sitt öde.¹⁰⁹ Hon skickar upprepade gånger sin syster till Aeneas.

*Talibus orabat, talisque miserrima fletus
fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
fletibus aut voces ullas tractabilis audit; (4.437-9)*

Detta bad hon, och sådan var de tårar som systemen sorgset frambar, och frambar igen till Aeneas; men ingen gråt, inga vädjande ord kan nu beveka hans hjärta.

Dido stärks i ett beslut när hon får se det dåliga tecknet att offervinet svartnar till blod. Här används *nigresco* (svartna) istället för det mer hotfulla *ater*, vilket visar att det ändå finns något hotfullt i just den svarta färgen.

*Tum vero infelix fatis exterrita Dido
mortem orat; taedet caeli convexa tueri.
quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,*

¹⁰⁹ Se Horatius Carmina 1.37, som återges under 2.1.9

*vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
(horrendum dictu) latices **nigrescere** sacros
fusaque **in obscenum se vertere vina cruorem**; (4.450-5)*

Olycklig, slagen av skräck för sitt öde åkallar Dido döden; himlens anblick har blivit henne förhatlig. Än mer styrks hon i denna sin plan att överge ljuset då hon till altarets bord, där rökelsen brinner, bär gåvor fram och får se, o fasa! de heliga vätskorna svartna, vinet till olycksbådande blod vid offret förvandlas.

Furias ger en snygg koppling mellan bokstavligt vansinne, och de furier som faktiskt finns mer eller mindre bokstavligt runt Dido. Lyne gör ytterligare en koppling till *concepit*, som ju också kan betyda konception, att bli gravid, och tänker då på barnet som aldrig blev till mellan Aeneas och Dido.¹¹⁰

*Ergo ubi **concepit furias** evicta dolore
decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
exigit, et maestam dictis adgressa sororem
consilium vultu tegit ac spem fronte serenat: (4.474-7)*

Bruten av sorg, sen hon nu släppt furier in i sitt hjärta och bestämt sig att dö, planerar hon sättet och stunden. Utan att avsikten röjs i anletets drag och med hoppfull, molnfri panna talar hon så till sin nedslagna syster:

Själén är olycklig, ögonen och bröstet får visa det rastlösa vansinnet.

*at non infelix animi Phoenissa, neque umquam
Solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem
accipit: ingeminant curae rursusque resurgens
saevit amor magnoque irarum fluctuat aestu (4.529-32)*

Dock ej den arma feniciskans själ: för henne finns ingen lindrande sömn, ingen natt förmår hennes öga och hjärta taga emot; hon tärs av fördubblade kval, och ånyo flammor kärleken upp i rasande vågor av vrede.

Vergilius noterar det typiskt kvinnliga i Didos beteende.

*heia age, rumpe moras. **varium et mutabile semper**
(femina) (4.569)*

Bryt genast upp! Ett nyckfullt ting är kvinnan, och ständigt ombytlig.

När Didos död kommer allt närmare eskalerar hennes vansinne. Vi ser här inget tecken på lugn, vare sig för värdighet eller av psykisk natur. Blodet spelar stor roll; ögonen är blodsprängda, men samtidigt är hon blek av tankarna på den framtida döden.

¹¹⁰ Lyne (1989) s. 26

*at trepida et coeptis immanibus effera Dido
sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
interfusa genas et pallida morte futura, (4.642-4)*

Nu helt besinningslös i sitt grymma beslut och förvirrad,
flackande vilt med blodsprängd blick, och med skälvande kinder
överströdda av fläckar, blek av den väntande döden.

Nu är såret inte tyst längre.

dixit, et os impressa toro 'moriemur inultae,
sed moriamur' ait. 'sic, sic iuvat ire sub umbras.
hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
dixerat, atque illam media inter talia ferro
conlapsam aspiciunt comites, **ensemque cruore
spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta
atria:** concussam bacchatur Fama per urbem. (4.659-66)

Läpparna trycker hon hårt mod bädden, och säger: Jag dör nu
ohämnad...dör dock. Så – ja – så – är ljuvt att få stiga
ned till skuggorna. O måtte bålet mätta den grymmes
öga till havs, och min död för honom bli varsel om ofärd.
Efter de orden tystnar hon, och följet av kvinnor
ser hur hon faller på järnets udd, hur blodet som skummar
sköljer svärdet, och händer stänks. Ett jämmerskri fyller
borgen, och genom en skakad stad går ryktet som löpeld.

Nu låter såret bokstavligen och slutligen ser vi hur själen löses från lemmarna. Notera
att det är den mer fysiska delen av själen, *anima*, som löses från lemmarna.

*illa gravis oculos conata attollere rursus
deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
ter sese attollens cubitoque adnixa levavit,
ter revoluta toro est oculisque errantibus alto
quaesivit caelo lucem ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
difficilisque obitus Irim demisit Olympo
quae luctantem animam nexosque resolveret artus. (4.688-95)*

Dido lyfter fåfängt de tunga ögonen, svimmar
än en gång, och djupt ur bröstets sår hörs en rossling.
Tre gånger, stödd på armbågen, reser hon sig ifrån sitt läger,
tre gånger faller hon kraftlös ned. Med irrande ögon
söker hon himlens ljus, och kvider när hon får se det.
Men den mäktiga Juno som ömmar för hennes långa
dödskamp och svåra kval, sänder Iris ned från Olympen
för att befria från kroppens band den kämpande själen.

2.2.4 Dido och Aeneas i underjorden

När Aeneas stiger ned till underjorden i bok VI möter han återigen Dido. Det första som
slår honom är det färska såret. Tårarna passar väl in i den ledsamma kärlekshistorien. Vi

får här slutligen ett prov på Didos beslutsamhet, och en viss värdighet, när hon har ansiktsuttryck som en klippa och vägrar svara Aeneas.

*inter quas Phoenissa **recens a vulnere** Dido
errabat silva in magna; quam Troius heros
ut primum iuxta stetit agnovitque per umbras
obscuram, qualem primo qui surgere mense
aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
demisit lacrimas dulcique adfatus amore est:
'infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
venerat exstinctam ferroque extrema secutam?
funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,
per superos et si qua fides tellure sub ima est,
inuitus, regina, tuo de litore cessi.
sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
imperii egere suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu **ferre dolorem**.
siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.
quem fugis? extremum fato quod te adloquor hoc est.'
talibus Aeneas **ardentem** et torva **tuentem**
lenibat dictis **animum lacrimasque ciebat**.
illa **solo fixos oculos aversa tenebat**
nec magis incepto vultum sermone movetur
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit
in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
nec minus Aeneas casu percussus iniquo
prosequitur **lacrimis longe et miseratur euntem**. (6.450-76)*

Bland dem irrar i skogens djup den feniciska Dido, blödande än ur sitt öppna sår. När den troiske hjälten närmat sig mer, och känner igen i skaran av skuggor vagt hennes dunkla gestalt – som då månen står i sin första fas och man ser, eller tror sig se, dess sken genom molnen – brister han ut i gråt, och med röst som skälver av kärlek säger han: Budet jag fick var alltså sanning, o arma Dido, att du var död och med svärd berövat dig livet? Jag bär skulden därtill! Men jag svär vid himmelens stjärnor och vid de högste, vid allt som i underjorden är heligt, drottning, att jag din strand mot egen vilja har lämnat. Samma gudar som tvingar mig nu att vandra bland skuggor, genom förfallen, obanad trakt i djupnande mörker var det som gav mig befallning därom. Att du av mitt uppbrott skulle beredas så svåra kval kunde aldrig jag ana. Stanna, vik inte bort ur min åsyn! Ser du då inte vem det är du vill fly? Det är sista gången som ödet låter mig tala till dig. Hans tårar rann när han sökte blidka Dido som stirrade vilt, i lågande vrede. Ögat höll hon mot marken fäst, och huvudet bortvänt; mer förändrades ej hennes drag av orden han sade än om hon varit hård granit eller Marpessos klippa. Slutligen rusar hon bort och söker, hätsk och fientlig,

tillflykt i skuggig skog där maken från fordom, Sychaeus delar sin hustrus sorg och svarar henne med kärlek. Medlidsam, skakad djupt av ett grymt och orättvist öde följer Aeneas med tårad blick den vikande skuggan.

2.2.5 Alekto

Drottningen i Latien, Amata, som motsatte sig att Aeneas skulle gifta sig med dottern Lavinia, då hon redan var trolovad till Turnus, brinner av "kvinnliga" bekymmer, återigen tecken på Vergilius syn på kvinnor. Juno gillar inte alls Aeneas; hon var ju på grekernas sida under det trojanska kriget, och när det börjar gå lite för lätt för honom manar hon fram den fruktansvärda Alekto, en av furierna, för att påverka Amata att bli ännu mer, på gränsen till vansinnigt, illvilligt inställd till Aeneas. Ett gorgoniskt gift dyker här upp, som tecken på att Alekto, liksom Medusa, hade ormar i håret. Alekto låter en orm tränga längst in i *praecordia*, i betydelsen djupt i det innersta av kroppen, som tecken på att det påverkar Amata på djupet. Till slut andas Amata in *furentem vipeream...animam*, fritt översatt "den galna ormandedräkten". Det är intressant att fundera över om *anima* här har en lite annorlunda betydelse, genom att andedräkten för med sig något som förändrar hela Amatas sinne. Giftet och elden sprider sig sen i hela bröstet.

*Exim Gorgoneis Allecto infecta venenis
principio Latium et Laurentis tecta tyranni
celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae,
quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
conicit, inque sinum praecordia ad intima subdit,
quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
ille inter vestis et levia pectora lapsus
volvitur attactu nullo, fallitque furentem
vipeream inspirans animam; fit tortile collo
aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
innectitque comas et membris lubricus errat.
ac dum prima lues udo sublapsa veneno
necdum animus toto percepit pectore flammam,
mollius et solito matrum de more locuta est,
multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis: (7.341-58)*

Svällande av sitt gorgoniska gift beger sig Alekto snabbt till Latiens bygd och till den laurentiske furstens höga borg, slår sig ned vid Amatas tigande tröskel. Tanken på teukrernas ankomst nyss och Turnus förmälning bränner med kvinnlig harm och oro drottningens sinne. Furiern sliter ur blåsvart hår en orm som hon kastar in i Amatas bröst, och hon låter den tränga till hjärtat för att så ut panik och skräck i hela palatset. Utan beröring glider den mjukt mellan klänningen och barmens lena hud, bedrar den förvirrade, inblåser giftig andedräkt i hennes mun; den väldiga ormen blir halsens flätade guld, i nästa stund är den huvudets bindel, slingrar i håret sig in, och flyter kring lemmarna slipprig. Och medan fuktigt etter sprider sin smitta som löpeld i hennes sinnen, låter sin brand få fäste i märgen

men dess förtärande låga än ej genomträngt bröstet
talar hon stilla så, som mödrar brukar, i bitter
klagan över sin dotters lott och frygiska bröllop.

Sedan besöker Alekto Turnus i sömnen. Hans kropp börjar darra, den psykiska påverkan blir även fysisk, och hans ögon stelnar. Hennes ögon, däremot, brinner. När Alekto talar är det med rasande läppar. Hon hotar med krig och död, och kastar en svart eld som fastnar under hans hjärta. För svart använder Vergilius *ater* och det är en intressant fråga i vilken mån den är en vanlig eld som är hotfull eller om det är en typ av mörk, magisk eld.¹¹¹ Sedan vaknar Turnus upp ur drömmen, kallsvettig in på djupet.

*Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
at iuveni oranti subitus **tremor occupat artus,**
deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris
tantaque se facies aperit; **tum flammae torquens**
lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
reppulit, et geminos erexit crinibus anguis,
verberaque insonuit **rabidoque** haec addidit **ore:**
'en ego victa situ, quam veri effeta senectus
arma inter regum falsa formidine ludit.
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
bella manu letumque gero.'
sic effata **facem iuveni coniecit et atro**
lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
perfundit toto proruptus corpore sudor. (7.445-59)*

Dessa ord tänder upp Alektos flammande vrede. Ynglingen talar än, då plötsligt hans kropp börjar skälva, blicken stelnar: han ser erinny, hennes verkliga skepnad, skrämmande stor, och täckt av tallösa väsande hydror. Tvekande söker han säga mer, men med ögon i lågor stöter hon honom bort. Två ormar stiger ur håret, gisslen skakar hon vilt och talar med rasande läppar: "Se då hur åldern skövlat min kraft, hur jag inte kan alstra sanning längre, och vilseleds av min fåfänga fruktan! Se på mig: jag kom hit från de grymma systrarnas hemvist Och i min hand bär jag krig och död" ... Därpå slungar hon rakt mot den unges hjärta en fackla som med sin rykande, svarta glans blir fast under bröstet. Turnus far upp ur sin sömn i fasansfull ångst, en kallsvett badar leder och mærg, bryter fram ur alla hans lemmar

Det som är särskilt intressant med den här episoden är blandningen mellan fysiska reaktioner, psykiska reaktioner och även ett visst mått av magi genom den svarta elden.

¹¹¹ Williams konstaterar att det är passande för facklor från underjorden att ha ett svart ljus.

2.2.6 Lavinia rodnar

Lavinia är en av de viktigaste kvinnorna i *Aeneiden*, eftersom det är hon och Aeneas som kommer att grunda det nya (framtida romerska) riket. Men hon är påtagligt blek och opersonlig, förutom under hennes mest berömda framträdande, då hon rodnar.¹¹²

*accepit vocem lacrimis Lavinia matris
flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
alba rosa, talis virgo dabat ore colores.
illum turbat amor figitque in virgine vultus;
ardet in arma magis paucisque adfatur Amata: (12.64-71)*

Häftig gråt strömmar ner för Lavinias blossande kinder
medan hon lyssnar till moderns röst, och rodnaden sprider
snabbt sin eld över flickans hy, får dragen att glöda.
Liksom när elfenben från Indien fläckas av blodröd
purpur, och i ett fång av rosor snövita liljor
skimrar med rödaktig glans – så framstod anletets färger.
Turnus fäster på jungfrun sin blick, han uppfylls av kärlek,
grips än mer av längtan till strid och svarar Amata:

Francis Cairns har behandlat frågan om varför Lavinia rodnar och det finns flera tidigare förklaringar innan Cairns kommer med sin. Bland annat har författare innan Cairns föreslagit att:¹¹³

- Hon tänker på Aeneas som framtida man
- Hon är kär i Turnus
- Hon skäms över att vara i fokus
- Hon slits mellan lojaliteten till fadern, modern, ödet och sina egna önskningsar
- En kombination av ovanstående

Vergilius skulle dessutom vara medvetet otydlig kring varför hon rodnar, för att engagera läsaren ytterligare. Men Cairns hävdar istället att det finns ett enda rätt svar och att samtida läsare förstod precis vad som hände: Lavinia rodnar eftersom man pratar om hennes äktenskap så öppet, och att det var helt uppenbart för de samtida genom den litterära traditionen.¹¹⁴ Cairns jämför direkt med en annan rodnadsepisod, Acontius och Cydippe (Callimachus, *Aetia* 65.15-24). Catullus med flera refererar direkt till Callimachus och den historien. Lavinia var en ödmjuk jungfru som inte var kär i någon, och det visste Turnus mycket väl. Att han blir till sig har mer att göra med att hon blir fysiskt attraktiv i sitt jungfruliga rodnande.¹¹⁵

Lyne är också intresserad av den här episoden, och menar på att Lavinia rodnar av skammen som hon känner när det blir känt att hon älskar Aeneas fiende. Han går också

¹¹² Hardie (2014) s. 65

¹¹³ Cairns (2005) s. 196

¹¹⁴ Cairns (2005) s. 197

¹¹⁵ Cairns (2005) s. 203

vidare och analyserar de ord som används för att beskriva själva rodnandet, och tar upp episoden som exempel på vad han kallar *narrative through imagery*. Såret och elden påminner till viss del läsaren om Didos kärlek. ¹¹⁶

2.2.7 Aeneas dödar Turnus

I slutet av *Aeneiden* dödar Aeneas Turnus, fiendekungen, trots att denne ber honom att skona hans liv. Först verkar Aeneas överväga att låta Turnus leva, men han ser att Turnus har tagit Pallas' bälte (en av Aeneas vänner som Turnus tidigare dödade) och det utlöser en enorm ilska hos Aeneas. Här skulle man kunna tänka sig en parallell till Augustus; att man kan tvingas göra hemska saker och att det finns en gräns för godheten även för den störste av hjältar.

Vi ser att Aeneas ögon rullar av hat och adrenalin. Han lugnar ner sig, men när han ser Pallas' bälte tänds han av furier till en ohygglig vrede. När han beslutar sig för att döda Turnus är det det brottsliga blodet han vill straffa. Så slutar *Aeneiden* med ett sår under bröstet, och Turnus' liv löses upp från de kalla lemmarna och flyr ut i skuggorna.

*ulterius ne tende odiis.' stetit acer in armis
Aeneas volvens oculos dextramque repressit;
et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
coeperat, infelix umero cum apparuit alto
balteus et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
ille, oculis postquam saevi monimenta doloris
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis: 'tunc hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.'
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus; ast illi solvuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras. (12.937-52)*

Sätt en gräns för ditt hat. Med lågande blickar och svärdet lyftat stod Aeneas, men nu höll han handen tillbaka, tvekande mer och mer, orden kom hjärtat att vekna, då han med ens fick syn på det olycksdigra gehänget över den fallnes skuldra, och bältet med bucklor som glänste det som den unge Pallas bar när han fälldes av Turnus; nu hade denne fäst sin segertrofé över axeln. Anblicken av detta rov som väcker en ohygglig smärtas minne till liv igen tänder upp hos Aeneas en måttlös, fruktansvärd harm: Skulle du slippa undan, iklädd det byte du från de mina tog? Det är Pallas, Pallas som straffar med detta sår ditt brottsliga blod och ger dig åt döden. Rasande driver han sitt svärd i fiendens hjärta medan han talar. En köld får Turnus lemmar att stelna och med en bitter klagan flyr hans ande till Hades.

¹¹⁶ Lyne (1989) s. 80-81

3. Diskussion och slutsatser

3.1 Allmän diskussion

Efter att ha gått igenom *Aeneiden* med syfte att förstå hur Vergilius målar upp känslolivet utifrån kroppsliga reaktioner har vi sett att det finns ett rikt utbud av sådana metaforer. Med Lakoff och Johnsons teorier att metaforer inte bara är en utsmyckning, utan kan visa något om människans värdsuppfattning i bakhuvudet, är det spännande att analysera hur dessa metaforer används. De viktigaste metaforerna, eller *source domains*, för att beskriva psyket och känslolivet (*target domain*) hos Vergilius, är olika ord och aspekter av själen, tillsammans med bröstet. I och med att bröstet är centralt för känslolivet blir det en kraftfull metafor när man har ett sår i bröstet, vilket kan vara i både fysisk och psykisk betydelse, och som vi har sett är det ett genomgående tema i *Aeneiden*. Vidare har blodet har en mycket viktig betydelse som *source domain*, speciellt svart och ruttet blod. Hjärtat, *cor*, används som metafor, men i mindre utsträckning än i modern litteratur, och i lite annorlunda betydelse. Vergilius lägger ibland hat, skräck och vrede i hjärtat, medan vi idag oftare har positiva känslor och egenskaper förlagda till hjärtat, och många gånger översätts *pectus*, *animus* och *mens* till "hjärta". Djupa, undermedvetna känslor som skräck och vrede känns i ben och märg, ganska likt hur det används idag. Ansiktet är en direkt spegelbild av känslolivet och ett lugnt ansiktet, som visar på självbehärskning, var viktigt för romarna.

Detta är i linje med David Langslow som konstaterar, vilket nämndes i inledningen, att medicinska ord i stor utsträckning används metaforiskt. Det är helt klart så även hos Vergilius, men om man breddar begreppet till att även omfatta anatomi och fysiologi så används en hel del begrepp också *sensu proprio*, vilket tyder på att Vergilius hade ett ganska stort medicinskt kunnande. J.N. Adams konstaterar att Vergilius använder få anatomiska begrepp jämfört med Homeros och skriver att "*Virgil's men are anatomically shadowy*".¹¹⁷ Det är möjligt att det är så relativt Homeros, men det är på intet sätt få anatomiska begrepp och jag menar att Adams till viss del drar lite väl långtgående slutsatser. Till exempel hävdar han att näsan (*nasus*) var *unmentionable* för Vergilius men i *Aeneiden* används bland annat *naris*.

Om man går tillbaka till Kövecses konstaterande i inledningen att känslorna och tänkandet utgör en mycket viktig *target domain* kan vi genom vad vi sett i den här uppsatsen klart hålla med om det. Vi kan också lägga till kunskapen att antomin, fysiologin och medicinen utgör viktiga *source domains* för att beskriva känslorna och att det tillsammans bildar konceptuella metaforer. Dock blir det svårt att helt hålla isär *source domains* och *target domains* när det gäller känslorna och kroppen och vi kanske inte alltid kan kalla dem för konceptuella metaforer – men det är ju också helt väntat när vi tänker på hur tät koppling det finns mellan känslorna och kroppen. Dessutom ger en känsla ibland upphov till en direkt fysisk reaktion, till exempel att man bleknar vid rädsla.

Vi kan konstatera att blod, bröst och den känslomässiga sidan av "själen" är klart mer dominerande än det rationella tankelivet, det som idag skulle förläggas till hjärnan. Att dessa metaforer med tillhörande egenskaper som styrka och mod dominerar känslolivet och har en så framträdande roll har till viss del att göra med att Vergilius hade som mål

¹¹⁷ Adams (1980) s. 59-60

att skapa ett nationalepos, och då måste romarnas högt värderade egenskaper framställas som dominerande. Detta kan ha varit högtravande även för en samtida romare. Under genomgången har det emellertid visat sig att dessa metaforer kan ha en djupare förklaring kopplad till Vergilius och den antika människans värld. I nedanstående analys tar jag upp de tre viktigaste temana och gör en tolkning av möjliga orsaker och förklaringar till Vergilius användning av dessa metaforer.

3.1.1 Själsbegreppet, tankelivet och förhållandet till bröstet

Ett återkommande tema som har blivit särskilt intressant under mina läsningar av *Aeneiden* är vilken metaforisk betydelse som läggs i det som ofta översätts med "själ", det vill säga det inre livet skiljt från kroppen. Speciellt intressant är vilket förhållande det inre livet, både på ett känslomässigt och ett rationellt plan, har till kroppen. Det svenska ordet "själ" har en ganska vid betydelse och det är i huvudsak fyra ord som Vergilius använder som kan översättas med själ: *animus*, *anima*, *mens* och *spiritus*. Dessa används till viss del överlappande men man kan urskilja ett mönster, som också har stöd lexikografiskt, där *animus* är sätet för känslorna, främst rationella men även mer emotionella känslor. *Anima* är det fysiska livet, det som lämnar kroppen vid döden. *Mens* är det rationella tänkandet och *spiritus* är ganska likt *anima*. Innan vi dyker för djupt i Vergilius' bilder vill jag påminna om att det under Vergilius livstid pågick en mycket rationell diskussion om vad själen är, var den sitter och vad som händer efter döden; bland annat känt genom Ciceros första bok i *Tusculanae disputationes*. I kontrast till den mer vetenskapliga diskussionen får vi vara försiktiga med att dra slutsatser kring den faktiska uppfattningen om själens egenskaper när vi läser poesi.

När Vergilius ska beskriva känslolivet, och på så sätt närma sig livets innersta väsen, placerar han genomgående *animus* och de tillhörande känslorna i bröstet. Även *anima* i betydelsen det fysiska livet placeras ofta i bröstet. Jag hävdar att det inte är så konstigt att de placeras här och att det därmed blir ett stort fokus på bröstet: de mest uppenbart livgivande organen, som hjärtat och lungorna, sitter där. I romarnas värld och ideal av krigisk styrka och mod blir bröstet naturligt platsen för viktiga känslor och det inre livet.

Vi har också sett att det finns en glidande övergång i betydelse mellan *animus*, själ, *pectus*, bröst, och mod. Det är där man fysiskt kan känna psykisk smärta och det är där livet fortast rinner ut. Många olika psykologiska fenomen beskrivs av Vergilius som förändringar i bröstet och "själen", och de två är tätt sammankopplade och förekommer ofta tillsammans. Att här tala om *source domains* och *target domains* för att beskriva den konceptuella metaforen blir lite missvisande då det inte är helt klart att man använder "själen" som ett fristående område för att beskriva medvetandet och känslor. Snarare handlar det om flera abstrakta begrepp som används i lite olika betydelser för att måla upp en bild av känslorna. I sammanhanget kan det vara intressant att konstatera att hjärtat, som också används i liknande betydelse och känns mer naturligt för oss att använda, används i mycket mindre utsträckning än i modern litteratur.

3.1.2 Blodets betydelse

Ett annat intressant fynd under mina läsningar av *Aeneiden* är hur viktigt blodet är, både i en mer bokstavlig betydelse och som *source domain* för olika metaforer. Blod förekommer under offer, under strid, som hemvist för livet och känsloreaktioner, ärvda egenskaper och egenskaper som förvärvats och som är kvar under lång tid. Att blodet får en så framträdande roll för att beskriva olika saker, inte minst känslotillstånd, kan hänga ihop med att blodet var mer naturligt förekommande under antiken. Genom

regelrätta fältslag, gladiatorspel och avsaknaden av sjukhus hade genomsnittsmänniskan under antiken sett betydligt mer blod än vad vi ser idag. Det blir då naturligt att använda det som metafor.

Vidare beskriver Vergilius vid ett flertal tillfällen ruttet, svart blod eller en svart sörja. Ofta är det monster som har en håla där det ligger människorester. Jag föreställer mig att även detta ruttnande blod framkallade ännu verkligare och mer motbjudande bilder än idag, då synerna och lukterna var mer närvarande under antiken. *Ater*, som betyder svart men som också har en bibetydelse av något hotfullt och olycksbådande, skulle kunna hämta en del av sin betydelse från det svarta blodet och tillsammans blir det utan tvekan ett starkt uttryck.

Av medicinskt intresse är att lättare fysiologiska reaktioner, som att blekna vid skräck, tas upp i *Aeneiden*. Att blekna beror på en perifer kärlkonstriktion vid ett sympatikuspåslag (*fight or flight*) så att blodet prioriteras till de viktigaste organen och Vergilius beskriver det precist med att personen blir blodlös i ansiktet. Likaså beskrivs ett adrenalinpåslag vackert som att roddarnas hjärtan jublar och jagas på.

Ytterligare en aspekt på blodet är hur livgivande det är. Återigen måste det ha varit mycket påtagligt för antika människor vid t.ex. gladiatorspel hur livet snabbt rinner ut med blodet. Och Vergilius bilder av hur livet och själen (*anima*) försvinner i ett blodigt, rött, moln efter ett svärdstick i lungan var säkert otäckt närvarande.

3.1.3 Såret i bröstet

Aeneiden inleds med att Juno har ett "evigt sår" i bröstet, och slutar med att Turnus dör av ett sår i bröstet. Däremellan visar sig det viktiga, delvis metaforiska, såret i bröstet hos drottning Dido. Sekvensen med Dido där såret i bröstet går från att vara ett kärlekssår till ett dödssår är en stark bild och ett uttryck för Vergilius tydliga tanke att ödet är bestämt av gudarna, och oundvikligt, hur tragiskt det än är.¹¹⁸ I läsningen av *Aeneiden* och i relation till ovanstående diskussion om bröstet som platsen för det innersta livet blir det inte konstigt att de allra viktigaste känslorna och episoderna beskrivs som sår i bröstet, både de psykiska och fysiska.

3.2 Slutsatser

Genom ovanstående resonemang kan jag dra några slutsatser. Först och främst används kroppsliga metaforer i stor utsträckning för att beskriva olika känslomässiga och psykologiska tillstånd. Många uttryck används på ett liknande sätt som de används idag, men det finns också betydande skillnader. Dessutom använder Vergilius medicinska, anatomiska och fysiologiska begrepp inte enbart som metaforer utan de används också ofta i sin ursprungliga betydelse, alltså *sensu proprio*. Utifrån den observationen hade Vergilius, vilket även flera tidigare författare har hävdad, troligen ett ganska stort medicinskt kunnande.

När det gäller användningen av kroppsliga metaforer kan vi mer specifikt dra slutsatsen att hjärnan, medvetandet och det rationella tänkandet inte är lika framträdande hos Vergilius som i modern litteratur, utan istället är bröstet och olika aspekter på själen, tillsammans med blodet, centralt. Naturligtvis är det till viss del poetiska omskrivningar, men jag vill ändå tro att det finns en skillnad i hur vi ser på människan idag och hur den

¹¹⁸ Lyne (1989) s. 180

antika människan, och Vergilius, uppfattade det hela. I och med att de hade en större uppskattning av ideal som styrka, mod och det svåröversatta *virtus* och det faktum att det anatomiskt ofta läggs där de stora livgivande organen finns, tror jag det är naturligt att det blir ett större fokus på bröstet än huvudet för att beskriva känslorna. Därmed är det också naturligt att ett återkommande och mycket viktigt sår som är både fysiskt och psykiskt förläggs till just bröstet.

Till sist, en del kroppsliga funktioner var mer närvarande under antiken. Blod är ett belysande exempel. Svart, ruttet, äckligt blod var med största sannolikhet mer förekommande i avsaknaden av hygieninrättningar och sjukhus, och kunde relateras till på ett annat sätt av antikens människor. Att livet rann ut tillsammans med blodet, och ibland även sprutade, var säkert mycket verkligt för många. Inte bara för soldater som var vana vid strid, utan även för vanliga människor som sett gladiatorspel eller avrättningar. Att då använda blod som metafor för livskraft och ungdomlighet blir helt naturligt.

4. Sammanfattning

Det är fascinerande att fundera över hur den antika människan förstod kroppen och i synnerhet kopplingen mellan känslor och kroppen. I syfte att förstå det bättre har jag i den här uppsatsen studerat hur Vergilius använder medicinska, fysiologiska eller anatomiska termer för att beskriva känslor och psykologiska tillstånd. Jag har också studerat vad som är den metaforiska betydelsen av dessa begrepp och letat efter förklaring till de skillnader gentemot modernt språkbruk jag har hittat.

Metodmässigt har jag fokuserat på *Aeneiden*, Vergilius' största och mångsidigaste verk, därtill Roms nationalepos och en av världs litteraturens kanske viktigaste texter. Jag har valt ut termer som Vergilius använder för att beskriva känslor och psykologiska tillstånd, och sedan studerat på vilket sätt han använder dem som metaforer. Vergilius sätt att använda många medicinska, anatomiska och fysiologiska termer visar att han hade ett visst medicinskt kunnande. När det gäller känslolivet är det framför allt förlagt till det som på svenska översätts med själen och bröstet. Vergilius använder fyra ord för "själen": *animus*, *anima*, *mens* och *spiritus*. Dessa har delvis olika betydelser där känslorna framför allt sitter i *animus*, den rationella tanken i *mens*, och själva livet finns i *anima* och *spiritus*. *Animus* och känslorna läggs framför allt i bröstet, *pectus*, liksom det fysiska livet, *anima*, och en anledning till det kan vara att de mest livgivande organen finns i bröstet och det därför blir naturligt att förlägga de djupaste känslorna dit. Eftersom *Aeneiden* är tänkt att vara Roms nationalepos är det framför allt egenskaper som styrka, mod och *virtus* som lyfts fram och i relation till det rationella tänkandet är det naturligt att dessa känslor får plats i bröstet.

Vidare har blodet en stor metaforisk betydelse, vilket skulle kunna ha att göra med att blodet var mycket mer påtagligt för en människa under antiken: krig och gladiatorspel var allmänt närvarande och sjukhus i stort sett frånvarande. Speciellt det svarta blodet, något ruttet och äckligt, eller olycksbådande och hotfullt, blir en viktig metafor.

Slutligen är ett genomgående tema i *Aeneiden* ett både fysiskt och psykiskt sår i bröstet, vilket förekommer från första raderna där Juno har ett evigt sår som tecken på hennes orättvisa behandling, till sista raderna där Turnus dör av ett sår i bröstet. Däremellan får drottning Dido ett kärlekssår i bröstet, som växer från ett tyst sår till ett sår som faktiskt tar livet av henne. Om bröstet är den centrala platsen för känslorna och livet är det naturligt och påtagligt vilket metaforiskt värdet detta sår har.

5. Abstract in English

It is fascinating to think on how antiquity pictured the human body and especially the connection between the mind and body. To better understand this I have studied how Virgil uses medical, anatomical, and physiological terminology to describe feelings and psychological phenomena. Further, I have studied the metaphoric value of this terminology and sought for explanations in differences between Virgil's use and a more modern usage.

Methodologically I have focused on the Aeneid, Virgil's largest and most complex work, furthermore Rome's great national epic and one of the world literature's most important works. I have searched the Aeneid for words that Virgil uses to describe feelings and other psychological phenomena and then studied in what way he uses them as metaphors. Virgil's way of using many medical, anatomical, and physiological words show that he had a certain medical knowledge. When it comes to feelings and the inner life it is mainly focused in what is usually translated as "the soul" and in the chest. Virgil uses mainly four words translated as "the soul": *animus*, *anima*, *mens*, and *spiritus*. These words have partially different meanings with *animus* representing the feelings, *mens* representing the more rational reasoning and the mental consciousness, and *anima* and *spiritus* representing the more physical aspect of the soul and life: it is *anima* that departs from the body at death. *Animus* and the emotional and rational feelings, as well as *anima* and the physical life are mainly placed in the chest, *pectus*, and I argue that a main reason is that the most vital organs, such as the heart and the lungs, are located here. Since the Aeneid is aimed to be the national epic of Rome, it is primarily characteristics such as strength, courage, and the more hardly translated *virtus*, that are important. In relation to the rational thought, I think it is natural that these feelings and characteristics are placed in the chest.

Further, the blood is very important as a metaphor and I propose that this is associated with the fact that blood was much more present during antiquity: war and gladiator games were generally present and hospitals largely absent. Especially the black and rotten blood was very important and associated with something threatening and sinister.

Finally, a main theme of the Aeneid is a chest wound representing both a physical and psychological suffering, which is introduced during the first couple of lines where Juno has an eternal wound as a sign of her unfair treatment. In the final lines, Turnus dies from a chest wound and during the entire Aeneid we are following the wounded Dido which initially has a wound of love which grows from a silent wound into a physical wound that eventually kills her. From the discussion that the chest is central to the emotions and life, the tremendous metaphoric meaning of this wound is obvious.

6. Käll- och litteraturförteckning

Adams, James N (1980), *Anatomical Terminology in Latin Epic*. BICS 27:50-62

Björkeson, Ingvar och Holmqvist, Bengt (2012), *Vergilius Aeneiden*. Stockholm: Natur och Kultur.

Cairns, Francis (2005), *Lavinia's Blush* in Cairns, Douglas (ed) *Body Language in the Greek and Roman Worlds*. Swansea: The Classical Press of Wales.

Charlton, T. Lewis och Short, Charles (1879) *A Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press

Conte, Gian Biagio (1994), *Latin Literature – A history*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Damtoft Poulsen, Aske (2013), *Why No Mercy? A study of Aeneas' Missing Virtue*. *Symbolae Osloenses* 87:95-133

Ekbom, Moa (2013), *The Sortes Vergilianae: A Philological Study*. Uppsala: Uppsala universitet

Hardie, Philip (2014), *The Last Trojan Hero – A Cultural History of Vergil's Aeneid*. London: I.B. Tauris.

Kövecses, Zoltán (2010), *Metaphor – A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press

Lakoff, George och Johnson, Mark (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press

Langslow, David (1999), *The Language of Poetry and the Language of Science: The Latin Poets and "Medical Latin"* Proceedings of the British Academy, 93, 183-225 in Adams and Mayer (ed.) *Aspects of the Language of Latin Poetry*. Oxford: Oxford University Press

Lyne, R.O.A.M. (1989), *Words and the Poet: Characteristic Techniques of Style in Vergil's Aeneid*. Oxford: Oxford University Press

Mayer, Roland (1994), *Horace Epistoles, Book 1* Cambridge: Cambridge University Press

Mazzini, Innocenzo (1988) *La medicina nella letteratura latina. I. Osservazioni e proposte interpretative su passi di Lucilio, Catullo e Orazio*. *Aufidus* 4:45-73

Mazzini, Innocenzo (1991) *La medicina nella letteratura latina. II. Egesi e traduzione di Horat. Epod. 11, 15-16 e Od. I 13, 4-5*. In Janni and Mazzini (ed) *La traduzione dei classici greci e latini in Italia oggi. Problemi, prospettive, iniziative editoriali*. Università degli studi de Macerata

Menière, Prosper¹¹⁹ (1858), *Études Médicales sur les Poètes Latins*, Paris

Miller, Harold (1944), *Medical Terminology in Tragedy* Transactions and Proceedings of the American Philological Association, 75, 156-57. The Johns Hopkins University Press.

Mynors, R.A.B. (1969) *P. Vergili Maronis Opera*. London: Oxford University Press

Nordland, Hugo (2015), *Känslor i krig*. Höör: Agerings bokförlag

Nutton, Vivian (2004), *Ancient Medicine*. London: Routledge

Oxford Latin Dictionary (1968) Oxford: Oxford University Press

Scarborough, John (1969), *Roman medicine*. London: Thames and Hudson

Williams, R. Deryck (1996) *Vergil Aeneid*. London: Bristol Classical Press

¹¹⁹ Denne Menière är densamme som har gett namn åt balans- och hörselsjukdomen *Menieres sjukdom*. Han var, förutom en framstående läkare, även en känd humanist och antikvetare. Han tillhörde en generation mycket framstående franska läkare på 1800-talet och arbetade bl.a. som assistent åt Guillaume Dupuytren. Dessa är namn som alla dagens läkare känner till.